



## KONUT HAKKININ SOSYOPOLİTİĞİ: SOSYAL HAKLAR SİSTEMATİĞİ AÇISINDAN BİR ÇÖZÜMLEME

Prof. Dr. Muharrem KILIÇ\*

### ÖZET

Küreselleşen neoliberalizm mekân üretimi, kentleşme, konut sistemleri, konut politikası ve özellikle de konut hakları üzerinde sarsıcı bir etki göstermiştir. Her ne kadar konut insanlara bir yuva sağlamak gibi birincil sosyal işleve sahip olsa da küreselleşme ile birlikte giderek “sosyal bir maldan ziyade zenginlik ve yatırım için bir araç” olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. “Konutun finansallaşması” olarak adlandırılabilir bu eğilim, konutu asli işlevinden soyutlayarak yatırım ve kâr için bir metaya dönüştürmüştür. Sosyal devletin yıkımına eşlik eder biçimde konut hakkına yaklaşımın hak temelli bir perspektiften finans ve kâr maksimizasyonu temelli bir anlayışa doğru evrilmesi sosyoekonomik yoksunluklara sebebiyet vermektedir. Nitekim finansallaşma yönündeki bu eğilim, özellikle düşük ve orta gelirli haneler üzerinde olumsuz etkilere sahiptir. Bugün dünya genelinde yeterli konuta erişim noktasında büyük insani krizler yaşanmaktadır. Pandemi ile birlikte ağırlaşan bu insani kriz, konut ve barınma hakkının sosyal haklar temelinde sorgulanması zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir.

Varlığın bir imkânı olarak mekân; insani yaşam kurabilme, varlığı idame ettirebilme ve yer-yurt edinebilme adına elverişli bir zemin var etmektedir. Nitekim insan tekinin en temel gereksinimlerinden birisini oluşturan barınma ihtiyacını karşılayan temel öge, kişiye özgülenmiş bir mekân olarak konuttur. Bu çalışmaya konu edindiğimiz sosyal haklar kapsamında tasnif edilen konut hakkı; tüm yönleriyle güvenli, huzurlu ve onurlu biçimde bir mekânda yaşam sürmenin merkezî unsurunu teşkil etmektedir. Bundan ötürü bu çalışmada küresel neoliberal ekonomi politiğin dinamikleri de dikkate alınarak insan hakları doktrini

\* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-7937-3998, muharremkilig@aybu.edu.tr

doğrultusunda konut hakkının normatif ve sözleşmesel çerçevesi tartışılacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Konut hakkı, konut politikası, konutun finansallaşması, Covid-19, insan hakları.

## **SOCIO-POLITICS OF THE RIGHT TO HOUSING: AN ANALYSIS IN TERMS OF SOCIAL RIGHTS SYSTEMATIC**

### **ABSTRACT**

Globalized neoliberalism has had a shocking impact on production of space, urbanization, housing systems, housing policy and especially on the right to housing. Although housing has the primary social function to provide a home for people, it has been increasingly described as “*a means for wealth and investment rather than a social property*” with globalization. This tendency, which can be named as “financialization of housing”, has isolated the house from its main function and turned it into a commodity for an investment and profit. Accompanying the destruction of the social state, the evolution of the approach to the right to housing from a rights-based perspective to an understanding based on finance and profit maximization causes socio-economic deprivations. As a matter of fact, this trend towards financialization has negative effects especially on low- and middle-income households. Today, there are major humanitarian crises in access to adequate housing throughout the world. As a matter of fact, this humanitarian crisis, which has worsened with the pandemic, has brought the necessity of questioning the right to housing on the basis of social rights.

Space as an opportunity of existence provides a suitable ground for establishing a human life, maintaining existence and having a homeland. As a matter of fact, the basic element that meets the need for shelter, which is one of the most basic needs of a person, is housing as a personalized space. The right to housing, to the subject-matter of this study and classified within the scope of social rights, constitutes the central element of living in a safe, peaceful and dignified place in all aspects. Therefore, this study will discuss the normative and contractual framework of the right to housing in line with the human rights doctrine, taking into account the dynamics of the global neoliberal economy politics.

**Keywords:** Right to housing, housing policy, financialization of housing, Covid-19, human rights.

## GİRİŞ

Modern siyasi tarihin tanıklık ettiği hak ve özgürlük temelli mücadelenin birincil kazanımı olarak varlık bulan birinci kuşak haklar kataloğu, bir hak öznesi olarak bireyin mutlak iktidar biçimlerinin asimetrik güce dayalı anormatif teknopolitikasına karşı bir güvence mekanizması yaratmıştır. Doktrinde “negatif çekirdek haklar” olarak tanımlanan bu hak kategorisi, hem insan hakları düşüncesinin kök paradigmasını oluşturmuş hem de insan hakları hukukunun sözleşmesel ve yargısal düzlemde tanımlı normatif içerimini belirlemiştir. Söz konusu doktrinin kuramsal temellerinin modern tarihsel izleği, on yedinci yüzyıl siyaset felsefesinin “doğal haklar” tezine dayandırılmıştır. Her ne kadar bu izlek, daha kadim bir tarihsel arka planda Stoisyen ahlak felsefesinin “doğal haklar” düşüncesine kadar sürdürülebilse de modern insan hakları doktrininin ‘birey ile iktidar’ arasındaki politik gerilimi deyimleyen hak fikrinden ayrılmaktadır. İnsan haklarının tarihsel gelişimi, politik felsefe üzerinden biçimlenen teorik çerçevenin ilkin on yedinci yüzyılın son çeyreği ile on sekizinci yüzyıl siyasi tarihine damgasını vuran bildirgelerle ortaya çıkmıştır. Yine on sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren varlık gösteren anayasalar, medeni ve siyasi hakları kataloglaştıran hak ve özgürlük manzumeleri olarak varlık göstermiştir.

Diğer yanda on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren anayasal düzeyde normatif çerçevesi ortaya çıkmaya başlayan sosyal haklar düşüncesi ve sosyal devlet formülasyonu yeni bir hak kataloğunun doğumuna yol açmıştır. Bütün doktriner tartışmaları paranteze alarak ifade edecek olursak devletin sosyoekonomik alana pozitif müdahilliğini öngören bu yeni hak kuşağı “sosyal, ekonomik ve kültürel hakların” modern insan hakları düşüncesine normatif bir içerimle katılımını sağlamıştır. Devletin kendinde bir pozitif yükümlülük üstlenmesi fikrine dayanan söz konusu hak sistematiği, özellikle birinci dünya savaşı sonrasında yeniden siyasal yapılanmasını gerçekleştiren ulusların anayasalarında varlık bulmuştur. Bu noktada özellikle 1919 tarihli Weimar Anayasası’nı kaydetmemiz icap etmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan anayasalarda da (1947 tarihli İtalyan Anayasası ile 1949 tarihli Bonn Anayasası) benzer bir anlayışın egemen olduğu görülmektedir<sup>1</sup>. Bu anlayış doğrultusunda sosyal refah uygulamalarına

---

<sup>1</sup> Sosyal hakların anayasal düzeyde yasalaşma sürecinin tarihsel seyri için bkz., Kapani, M. (1993). *Kamu Hürriyetleri*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 53-60.

ilişkin devlete pozitif yükümlülükler getirerek sosyal adaletin tesisini hedefleyen anayasal perspektif, yaklaşık olarak yirminci yüzyılın son çeyreğine kadar ulusal ekonomi politiği belirlemiştir. Kamu sektörünün ulusal ekonomilerdeki kapasitesinin görece artışını intaç eden bu politik eğilim, sağlıktan eğitim hakkına, barınmadan konut hakkına, işsizlikten çalışma hakkına varıncaya kadar birçok sosyoekonomik soruna çözüm oluşturabilecek kurumsal politikalar üretmiştir.

Ancak bu tarihten itibaren varlık gösteren ulusal ekonomik krizler ve finansal daralma, refah devleti uygulamaları ile sosyal hakları güvence altına alan sosyal devlet fikri ve uygulamalarının sonlandırılmasına yol açmıştır. Bu noktada devletin siyasal rolüne minimalistik bir yaklaşımla kamunun ekonomideki payının küçülmesi, deregülasyon ve özelleştirme uygulamaları gündeme gelmiştir. Bütün bu siyasal dönüşümün yanı sıra en yalın biçimde global ölçekli mal, hizmet ve sermayenin akış dinamiğini ifade eden küreselleşme<sup>2</sup> bu daralma sürecinin derinleşmesine yol açmıştır. Sosyal adaleti esas alan refah devletinin yerini ikame eden neoliberal devlet politikaları, gelir adaletsizliği, yoksullaşma, işsizlik ve sınıfsal ayrışmaların derinleşmesi gibi temel sosyal sorunların büyümesine neden olmuştur. Böylece küreselleşen kapitalizmin sosyoekonomik dünya düzeninde yaklaşık son yarım yüzyılda sosyal hakların daralması ve sosyal devletin küçülmesi gerçekliğine tanık olunmuştur.

Global ölçekte yaşanan finansal krizler ve ekonomik darboğazlar, neoliberal politikaların alt gelir gruplarına yönelik yıkıcı sosyoekonomik etkisini daha da derinleştirmiştir. Bütün bunların üzerine ilk kez Aralık 2019 tarihinde Çin'in Wuhan kentinde görülen ve oradan tüm dünyaya yayılarak pandemiye dönüşen Covid-19 virüsü, sözü edilen ekonomi politiğin yıkıcı etkisi kırılğan toplumsal gruplar başta olmak üzere bütün sosyal kesimleri etkisi altına almıştır. Sağlık ve eğitim sektörü başta olmak üzere kamunun sosyal hizmetler üretme ve yatırımlar yapma noktasındaki deregülatif yaklaşımı ve eylemsizliği, tüm dünyayı aniden esir alan pandeminin ağır darbesi karşısında bütün ulusları farklı ölçeklerde de olsa çaresiz bırakmıştır. Hiç kuşkusuz bu çaresizliğin en ağır bedelini evsizler, işsizler, yaşlılar, sosyal güvencesi olmayanlar, ayrımcılığa maruz bırakılan kitleler, sığınmacılar ve göçmenler gibi

---

<sup>2</sup> Ayrıntılı bilgi için bkz., Bulut, N. (2003). "Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu mu?", *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 52., S. 2., s. 173-197.

kırılgan gruplar ödemiştir ve ödemeye devam etmektedir. Bu noktada tüm bu grupları esir alan en temel yaşamsal çaresizlikler; beslenme, barınma ve sağlık hakkına ilişkin yoksunluklar olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma, küresel kapitalimizin neoliberal politikaları doğrultusunda biçimlenen yeni dünya düzeninde pandemi ile ağırlaşan insani krizin sosyal haklar temelinde sorgulanmasını amaçlamaktadır. Bu noktada özellikle doğrudan yaşama hakkı ve ilgili diğer çekirdek haklarla ilişkili olan sosyal haklardan birisini teşkil eden barınma ve konut hakkına ilişkin bir çözümlemeye yer verilmektedir. Sosyal mesafe, sanitasyon ve hijyen gibi pandemi ile mücadelenin gerekli kıldığı kamu sağlığı tedbirlerinin yurttaşlar düzeyinde alınabilmesinin temel koşullarından birisini teşkil eden barınma imkânı ve konut hakkı” küresel ekonomi politiğin dinamikleri de dikkate alınarak insan hakları doktrini doğrultusunda normatif ve sözleşmesel çerçevesinde tartışılacaktır. Ayrıca modern kentleşme olgusu ve konutlaşma politikasının temelinde yatan mekân tasavvuru da konu edilecektir. Ardından kent olgusu ve konut hakkının kentleşme politikaları ve finansallaşma dinamiği çerçevesinde evrilme süreci irdelenecektir. Sosyal devletin yıkımına eşlik eder biçimde konut hakkına yaklaşımın hak temelli bir perspektiften finans ve kâr maksimizasyonu temelli bir anlayışa doğru evrilmesinin temelleri ve doğurmuş olduğu sosyoekonomik yoksunluklara değinilecektir.

## **I. SOSYAL HAKLAR SİSTEMATİĞİ VE KONUT HAKKI**

İkinci Dünya Savaşı sonrasında insan haklarının kavramsal çerçevesindeki genişleme doğrultusunda insan hakları doktrini ekonomik ve sosyal hakları da kapsayacak biçimde bir katalog zenginleşmesine uğramasına rağmen geleneksel kavramsal yapı büyük ölçüde farklılık göstermemiştir. Öyle ki “yaşam hakkı, özgürlük, mülkiyet, ifade özgürlüğü, dolaşım özgürlüğü ve adil yargılama hakkı” başat hak-özgürlük alanları olarak varlığını sürdürmüştür. Bu genişlemenin ardından “ekonomik, sosyal ve kültürel haklar” da farklı tarihsel ve sosyolojik dinamikler ve mücadele biçimleri üzerinden normatif varlığına kavuşmuştur. Böylece klasik medeni ve siyasi haklara ilaveten devlete “pozitif yükümlükler” getiren ve “ekonomik, sosyal ve kültürel haklar” olarak nitelendirilen “ikinci kuşak” haklar ortaya çıkmıştır<sup>3</sup>.

---

<sup>3</sup> Barry, N. (1995). *An Introduction to Modern Political Theory*, London: The Macmillan Press, s. 239.

Özgün bir sınıflama ile hak kuşaklarını tarihsel dinamikleri üzerinden kümelenen Johan Galtung'a göre ilk küme, feodal kısıtlamalar karşısında yürütülen mücadelenin tarihi öznesi olan burjuvazinin çıkarlarına ilişkindir. İkinci kümenin ise sömürülen işçi sınıfı ile diğer marjinalleşen grupların çıkarlarına ilişkin olduğunu ifade etmiştir. Üçüncü küme, özel sektör ve devletin uluslararası kapitalizmin yarattığı çelişkileri aşmaya yönelik çabaya karşılık gelmektedir. Gelişme kavramı çerçevesinde hak kümelerini açımlayan Galtung, her bir kuşağı renk sembolleri üzerinden nitelendirmiştir. İlk kümeyi, devletin müdahalesi olmaksızın piyasanın kılavuzluğunda girişimci sınıfın başını çektiği "mavi" ekonomik gelişme oluşturmaktadır. "Kırmızı" renk ile kodlanan ikinci küme işçi hareketinin öncülük ettiği, kamu otoritesince planlanarak düzenlenen ve "mavi" büyümeye bir tepki olarak gelişen ekonomik gelişmeyi içermektedir. Üçüncü hak kümesi ise ilk iki hak kuşağına tepki olarak gelişen ve global dayanışmayı amaçlayan "yeni toplumsal hareketlerin" öncülük ettiği "yeşil" gelişme olarak nitelendirmiştir<sup>4</sup>.

Tarihsel dinamikleri ve formülasyonları açısından farklılaşan tüm hak kategorileri ile insan hakları doktrini bütünsellik arz eden bir fikri temel üzerine kurulmuştur. Nitekim Jack Donnelly'nin belirttiği üzere literatürde yer alan bu ikili ayırımın kuşaklar arasında "karşıtlık ve bağlantısızlık" düşüncesi yaratması doğaldır. Ancak tarihsel kökenine ilişkin dinamiklerden bağımsız olarak ilgili hakların süreçsel biçimde bütünselleşme yönünde evrildiği görülmektedir. Ona göre özellikle Batı Avrupa'da "refah devleti" uygulamaları doğrultusundaki siyasal pratik ile birlikte ikinci kuşak hakların meşruiyetine ilişkin tartışmalar anlamını büyük ölçüde yitirmiştir<sup>5</sup>.

İlgili hakların evrimsel biçimde bütünleşmesi fikrine uyarlı biçimde Jeremy Waldron, bireylerin "ikinci kuşak haklara" da sahip olmalarının gereğini ifade etmiştir. Buna ilişkin olarak Waldron "hakları ciddiye almak"<sup>6</sup> adına ekonomik ve sosyal hakların varlığını kabul etmenin

---

<sup>4</sup> Galtung, J., (2013). *İnsan Hakları Başka Bir Açıdan Bakış*, Sözen, M., (çev.). İstanbul: Metis Yayınları, İkinci Basım, s. 148.

<sup>5</sup> Donnelly, J. (2013). *Universal Human Rights in Theory and Practice*, London: Cornell University Press, s. 28; Kılıç, M. (2020). "Pandemik Tehdit Karşısında Sağlık Hakkının Sosyo-Legal Dinamiği", *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Dergisi*, S. 2., s. 8.

<sup>6</sup> Haklar kurumunu, "Çoğunluğun azınlığa vermiş olduğu, onların saygınlık ve eşitliğine saygı gösterileceği sözünü temsil ettiğini öne süren Dworkin'e göre "yönetim, hakları ciddiye almıyorsa, hukuku da ciddiye almıyor demektir." Bkz., Dworkin, R. (2007). *Hakları Ciddiye Almak*, Türkbağ, A. (çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, s. 248.

gereğini vurgulamıştır. Ona göre aktif ve sağlıklı bir yaşamın maddi temellerinden yoksun olan hiç kimsenin sahip olduğu varsayılan bir haktan tam anlamıyla yararlanması ya da o hakkı kullanması olanaksızdır. Kötü beslenme, sağlıksız yaşam koşulları ve salgın hastalık gibi olumsuz etkenler, doğrudan doğruya kişinin “bireysel özerklikle” ilgili insani yeteneklerini zayıflatıcı ve sonunda tahrip edici bir etki yaratmaktadır. “Hakları ciddiye almak” ekonomik güvenlik kadar sosyal ve ekonomik ihtiyaçların karşılanmasını da gerekli kılmaktadır. Bu yüzden “ölüm, hastalık, kötü beslenme ve evsiz kalma” medeni ve siyasi özgürlüklerden mahrumiyet kadar ilgiyi gerekli kılan yaşamsal konulardır. Waldron, bu meyanda çoğunlukla insanı açlık ve yoksulluğa mahkûm eden mülkiyet sistemini sorgulamış ve böylesi bir mülkiyet anlayışının meşru görülmesinin gayri insaniliğini vurgulamıştır<sup>7</sup>.

Bunun karşısında sosyal ve ekonomik hakların etik meşruiyetine ve hukukiliğine ilişkin nihilistik bir yaklaşım sergileyen klasik liberteryen yaklaşım, ikinci kuşak hakların klasik haklar sistematiği ile bağıntısına eleştirel bir kuşkuculukla yaklaşmıştır. Nitekim bu yaklaşımın öncü figürlerinden olan F. A. Hayek’e göre ekonomik ve sosyal haklar, farklı kişi ve gruplara belirli maddi olanaklar sunabilmek adına devletin yurttaşlar üzerindeki cebir yetkisini kullanmasını gerektirmektedir. Bu nedenle düşünür, klasik haklar ile ekonomik ve sosyal hakların birbiriyle bağdaşmayacağını ve bu iki hak kuşağının birlikte gerçekleştirilmesinin olanaksızlığını öne sürmüştür. Ekonomik ve sosyal haklar, toplumdan kendisine somut yararlar sağlamasına ilişkin iddia veya talepler biçiminde formüle edilmiştir. Ancak ona göre toplum, böylesi bir talebin muhatabı olabilecek bir özne değildir. Ayrıca tüm bu “hakların” toplumun her bir üyesinin istihdam edilerek oluşturulmuş bir örgüt olarak yorumlanmasına sebebiyet verdiğini ifade etmiştir. Hatta düşünür, ilgili hak sistematiğine ilişkin bu eleştirel tutumunu bir adım daha ileri götürmek suretiyle söz konusu hakların bireysel sorumluluk anlayışına dayalı biçimde evrenselleştirilmesinin tüm toplumu totaliterleşen tek bir organizasyona dönüştüreceğini öne sürmüştür<sup>8</sup>.

---

<sup>7</sup> Waldron, J. (2017). Rights, içinde Goodi, R; Pettit, P. ve Pogge, T. (Der.), *A Companion to Contemporary Political Philosophy*, (ss. 745-754). UK: Blackwell Publishing, s. 748-750.

<sup>8</sup> Hayek, F. (1976). *Law, Legislation and Liberty: The Mirage of Social Justice*, London and New York: Routledge, s. 102-104. Sosyal Haklara ilişkin bir değerlendirme için ayrıca bkz., Kılıç, M. (2020), s. 6-10.



Ekonomik ve sosyal haklar kategorisinin ikincilleşmesinin temel nedenlerinden birisini de söz konusu hakların medeni ve siyasi haklar gibi “dava edilebilirliklerine” ilişkin yaklaşım oluşturmaktadır. Bu yaklaşımın temelini ilgili hakların asgari özünün her bireye sağlanması önerisinin mali olanaklara bağlı olması fikri oluşturmaktadır. Klasik yaklaşıma göre devletin pozitif müdahalesiyle gerçekleşen bu haklar, kamu bütçesinden belirli bir kaynak tahsisini gerekli kılmaktadır. Bu yüzden devletler, ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre ve zaman içerisinde aşamalı biçimde bu hakların gereğini yerine getirme imkânına sahip olabilmektedir. Dolayısıyla insan hakları doktrininde, bu haklara ilişkin hükümlerin medeni ve siyasi haklar anlamında “gerçek” haklar olmadığı ve bireylere subjektif dava hakkı vermediği görüşü de ifade edilmektedir<sup>9</sup>.

Ekonomik ve sosyal haklara yönelik bu nihilistik tutum, insan hakları doktrininde “konut hakkının varlığını” yadsıyan bir yaklaşımın<sup>10</sup> doğumuna yol açmıştır. Literatürde kimi düşünürler, herkese konut talep etme hakkı verildiği takdirde kamu kaynaklarının bu talebi karşılamakta yetersiz kalacağından ötürü bu hakkın varlığını reddetmektedir. İnsan haklarını daraltıcı bir yorum perspektifine mahkûm eden bu yadsıyıcı yaklaşımın makuliyetini kabul etmek olası görünmemektedir. Zira konut hakkı, devletlere kişilerin ‘sağlık, esenlik ve güven’ içinde barınabilecekleri bir konut sahibi olabilmesi için uygun araçları geliştirme yükümlülüğü getirmektedir. Bu noktada 1993 yılında yeterli konut hakkına yönelik olarak BM Özel Raportörünün hazırlamış olduğu rapor, sözü edilen yaklaşıma ilişkin soru işaretlerini giderici niteliktedir. İlgili raporda ‘yeterli konut hakkını’ gerçekleştirme noktasında devletin

---

<sup>9</sup> Dericiler Yücel, Ö. (2014). *Sosyal Haklar ve İnsan Hakları Hukuku Çerçevesinde Devletin Yükümlülükleri: Refah Devletinin Krizi Ekseninde Bir İnceleme*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 223, 224.

<sup>10</sup> Literatürde barınma ve konut hakkına yönelik bir ayrımın varlığından söz edilmektedir. “Söz konusu hakkın konusu ve hakkın talep edilme şekli; konut haklarını bir insan hakkı olarak barınma hakkından ayırmaktadır. Bununla birlikte bir insan hakkı olarak barınma hakkı talebi vatandaşlık sorunundan değil insanlık sorunundan kaynaklanmaktadır ve ulusal sınırların ötesinde uluslararası toplumun dikkatini çeken bir hak talebiyle ilgilidir. Öte yandan konut hakları, belirli ulus devletlerin iç hukukunda kodlanmış veya bunlardan doğan yasal hakları ifade etmektedir. Bu haklar, ulusal olarak tasarlanmış sosyal refah mevzuatı altında sosyal konutlara erişim veya kiracılar için konutlara dair desteğe ilişkin haklara atıfta bulunmaktadır. Connell’in öne sürdüğü üzere, asli anayasal sosyoekonomik haklar, refah haklarından doğan her türlü ahlaki zorunluluğun üzerinde ve ötesinde bağlayıcı yükümlülükler empoze etmektedir. Burada ikinci ayrım noktası, hakların talep edilme ve kullanılma şekline dayanmaktadır”. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Hohmann, J. (2013). *The Right to Housing Law, Concepts, Possibilities*, London: Hart Publishing, s. 6.

tüm ülke nüfusu için konut imkânı sunma yükümlülüğü getirmediği belirtilmiştir. Bu noktada yeterli konut hakkına ilişkin temel yanılardan birisi, devletin tüm ülke nüfusu için konut inşa etmesinin gerekliliği ve konut sahibi olmayan yurttaşların ilgili kamu idaresinden doğrudan bir konut talep edebilme hakkının varlığı noktasında yoğunlaşmaktadır<sup>11</sup>. Bu yanılığı bertaraf edecek biçimde ifade edilecek olursa, ‘yeterli konut hakkının’, esasında ‘evsizliği önleyecek tedbirler alma; zorla tahliyeleri yasaklama; ayrımcılığı önleme; en savunmasız ve marjinal gruplara odaklanma; herkes için konut kullanım güvenliğini sağlama ve herkese barınma güvencesi sunma adına gerekli önlemleri alma’ yükümlülüklerini kapsadığı kaydedilmelidir<sup>12</sup>.

Sonuç olarak, sosyal haklar sistematiği açısından konut hakkı, onur sahibi bir varlık olarak insanca yaşam sürebilmenin tahkim edici güvencesini oluşturan temel bir insan hakkı olarak tanımlanabilir. Bu temel hak, öngördüğü ‘pozitif yükümlülüklerle’ devletin bireyleri koruyucu birtakım tedbirler almasını gerekli kılmaktadır. İnsan hakları doktrini açısından ‘ekonomik, sosyal ve kültürel’ hakların katalog olarak politik meşruyetine ve hukuki niteliğine ilişkin kuramsal tartışmalar, temelde siyaset felsefesi ve devlet anlayışı üzerinden şekillenmektedir. Yukarıda görüldüğü üzere, bir yanda bu haklar katalogunun birinci kuşak haklar da olduğu üzere devlet karşısında bireyin meşru ahlaki bir talep olarak ileri sürebileceği ve kamusal otoritenin bu minvalde pozitif yükümlülüklerle sahip olduğu fikri öne sürülürken, diğer yanda bu kategoride yer alan hakların hukukileştirilebilir meşru bir talep doğurmayacağı düşüncesi dillendirilmiştir. Ancak neoliberal siyasal kuram çerçevesinde devletin kamusal sorumluluk temelinde minimize edilmesini öngören yaklaşımın sonlandırdığı “refah devleti” uygulamaları, temel yaşamsal gereksinimler noktasında ciddi yoksunlukların ve insan hakları krizinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Neoliberal politikalar, neden oldukları kitlesel işsizliğe, yoksulluğa, toplumsal dışlanmaya, kontrolsüz kentleşmeye, küresel düzeydeki adaletsizliğe rağmen hegemonisini sürdürmektedir. Bu küresel sosyoekonomik hegemoni, sosyal hakların korunmasında ve yerine

---

<sup>11</sup> Sidoti, C. (1996). “Housing as a Human Right”, *Human Rights and Equal Opportunity Commission*, s. 3.

<sup>12</sup> Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *The Right to Adequate Housing*, Fact Sheet No. 21/Rev. 1, s. 6.

getirilmesinde devlete düşen yükümlülüklerin belirsizleşmesine ve devletin etkisizleştirilmesine yol açmaktadır. Ancak bu krizin düşünsel, finansal, iktisadi veya kültürel boyutları perspektifinden baktığımızda ulaştığımız sonuç; sosyal refah devleti pratiğinde “eğitim, sağlık, barınma ve bakım” gibi hizmetlerin giderek insan hakları temelinde tartışmaya açılması ve devletten talep edilebilir hâle gelmesidir<sup>13</sup>.

## II. MEKÂN ÜRETİMİ<sup>14</sup> VE KONUT

Mekân; zaman boyutu ile birlikte insani varoluşa kök anlamını veren ve onu kendinde biçimlendiren bir yönüyle sınır, diğer yönüyle ise ufuk evrenidir. Felsefi bağlamında çeşitlenen anlam-yorum evrenleri ve tarih yazımlarına konu edilen mekân, en temelde varoluşsal anlamda “varlığın imkânı” olarak nitelendirilebilir. Bu imkân, mekânda insani yaşam kurabilmek, varlığı idame ettirebilmek ve orada yer-yurt tutabilmek suretiyle tecelli etmektedir. Böylelikle mekân, zenginliklerle bezeli bir imkân yurdu olarak dünyada insani varoluşun gelişiminin bir zemin ve yordamını oluşturmaktadır. Tekil yaşam serüveninde bu insani gelişim, mutlak surette bir mekânı mesken tutmakla olanaklı hâle gelen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Varoluşsal bir imkân ve varlığın tecelli ettiği bir boyut olarak mekânda yer tutmak ya da iskân etmek, dünyada bir yurt-hane edinmek anlamına gelmektedir.

Fenomenolojik bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde mekân, poetik, politik ve estetik bir açılımla ifşa olabilmektedir. Mekânı poetik bir açılımla tabi tutan Gaston Bachelard, ikamet edilen mekânın “kendinde ev kavramının özünü barındırdığını” ifade etmektedir. Ona göre mesken tutulan ev ya da hane, insanın derununda varlık bulan değerlerin dölyatağı ve düşlemenin mekânı olarak tasvir edilmektedir. Böylece ev, insana barınak olan düşlemenin kendinde var olduğu bir huzur ve sükûn mekânı olarak ortaya çıkmaktadır. Kişinin düşünceleri, anıları ve düşleri için ev en büyük bütünleştirici gücü temsil etmektedir. İnsan için hem beden hem de ruhu temsilleyen evin yokluğunun varoluşsal bir dağılmaya yol açacağını belirten Bachelard’a göre ev “İnsan varlığının ilk dünyasıdır.”<sup>15</sup>.

<sup>13</sup> Dericiler Yücel, Ö. (2014). s. 93.

<sup>14</sup> Mekân kavramını felsefi artalanı ve tarihsel süreci içerisinde derinlikli bir çözümlemeye tabi tutan ünlü Fransız sosyolog ve entelektüel Henri Lefebvre'nin başyapıtı olan *Mekânın Üretimi* bir mekân felsefesi ve çözümlemesi olarak okunabilir. Bkz., Lefebvre, H. (2019). *Mekânın Üretimi*, Ergüden, I. (çev.), İstanbul: Sel Yayıncılık.

<sup>15</sup> Bachelard, G. (2018). *Mekânın Poetikası*, Tümertekin, A. (çev.). İstanbul: İthaki Yayınları, s. 35, 36, 37.

Nitekim insan varlığının ilk dünyası olan “evde olmanın” önemi ve kişinin hanesiyle bağlantısının kopması durumunda ortaya çıkan yabancılaşmanın sonuçları ortak felsefi temalar olarak Hegel’den Heidegger’e kadar pek çok politik felsefenin temelini oluşturmuştur. Varlık felsefesinde Heidegger, insanlık durumunun -insan “varlığının”- meskeniyle olan bağlantılarına dayandığını öne sürmüştür. Ona göre insanlar belirli bir mekânla bağlantısı olmaksızın “var olamazlar”. İnsanın mekânla -haneyle- bağlantı kurma gereksinimi “çok boyutlu” biçimde tanımlanabilir. Bu yüzden yerinden edilme ve evden mülksüzleştirme konuları vatandaşlık ve memleketten sürülme ile ilgili bir dizi sorunu kapsayacak biçimde özel mülkiyet mülahazalarının ötesine geçmektedir<sup>16</sup>.

Heidegger’e göre mekân, insanların günlük yaşama içkin biçimde çeşitlenen yer tanımlamalarıyla varlık gösterir. Ona göre insanların mekân anlayışı, çevremizi kuşatan genel mekânın geniş bağlamı içinde kendileri için tanımladıkları yerleri deneyimlemelerine bağlıdır. Bir yeri tanımlamak mekânda bir yerin çevresine bir tür sınır çekmeyi gerektirir. Bu sayede yerler, kişiler tarafından mekânın genelliği içinde -karmaşık ve her zaman değişen şekillerde- tikelleştirilir. Ona göre mekânın kendisi, ancak mekânı çevreleyen sınırları tanımlayabildiğimiz bağlam içinde kavranabilir<sup>17</sup>.

Heidegger’e göre gündelik yaşam gibi mimari yapı veya binalar da varlığın yetkesinin gölgesi altındadır. Öyle ki inşa edilen binalar ya da meskenler insanın varoluşunu konumlandırmaktadır. Mimari yapı (bina) insan varlığının etrafında şekillenip düzenlenmekte ve bu varlığın faaliyetleri zamanla düzene girmektedir. Bir yapıyı mesken tutanlar, bu yapıyı/binayı kendi ihtiyaçlarına göre inşa eder ve sonradan iskân etme biçimlerine göre orayı yeniden düzenlerler. Buna karşılık mesken tutulan binalar da insanların yaşamlarını tanzim etmekte ve hatta insan varlığının yerini tutmaktadır. Bir yapı, ilgili mekânın ve orada ikamet edenlerin özelliklerine göre inşa edilmekte ve içinde bulunduğu fiziksel ve beşerî topoğrafyayla şekillenmektedir<sup>18</sup>. Bu, bir anlamda Hacı Bayram Veli’nin “Ben bir ulu şâra vardım; O şârı yapılır buldum; Ben dahi yapıldım;

---

<sup>16</sup> Fox O’Mahony, L. ve Sweeney, J. (2011). The Idea of Home in Law: Displacement and Dispossession, içinde Fox O’Mahony, L. ve Sweeney, J. (Der.) *The Idea of Home in Law, Displacement and Dispossession* (ss. 1-12). England: Ashgate Publishing, s. 4.

<sup>17</sup> Sharr, A. (2013). *Mimarlık İçin Heidegger*. Atmaca, V. (çev.). İstanbul: Yem Yayınları, s. 57.

<sup>18</sup> a.g.e. s. 10.

*Taş ü toprak arasında*” dizelerinde poetik anlatısını bulan bir “mekân-insan ve kent-beden” diyalektiğini ifade etmektedir. Tüm bu ontolojik, fenomenolojik, poetik, estetik ve ontoteolojik çözümlenmelerle anlamsal ifşaata konu olan mekânın farklı tarihsel dönemlerde kendi özgüllükleri üzerinden üretime konu olduğu görülmüştür.

Nitekim ilgili tarihsel dönemlere özgü “üretim tarzları, toplumsal örgütlenme biçimleri ve diğer dinamikler” üzerinden mekânı dönemselleştiren Lefebvre, farklı tarihsel fazlarda “mutlak, kutsal, tarihsel, soyut, çelişkili ve diferansiyel mekân” sınıflamasından söz etmiştir. Düz çizgisel tarih tasarımı çerçevesinde tarihin başlangıcında özgün üretim tarzı ile mutlak mekânın varlık bulduğunu öne süren düşünür, mutlak mekândan soyut mekâna doğru gerçekleşen doğrusal akışı çözümlenmiştir<sup>19</sup>. Bu süreçsel akışta kapitalizmin doğumuna eşlik eden soyut mekân tasavvurunun tarihsel kökeni dikkate alındığında ekonomi politik temeller dikkat çekmektedir. Lefebvre devlet tarafından kurulmuş olan soyut mekânın bir “şiddet ve savaş ürünü olarak siyasal niteliğine” vurguda bulunmuştur. Homojenitesi olan bu mekân türü, kendisine tehdit ve direnç odağı olarak gördüğü her şeyi -farklılıkları-yok eden gücün egemenliğine boyun eğmekte veya ona alet olmaktadır. Bu pervasız güç “Geçtiği her yeri un ufak eder ve ezer.”. Bu sosyoekonomik yıkımın aracısı olan “Homojen mekân, bir marangoz rendesi, bir buldozer ya da bir savaş arabası olarak onlara hizmet eder.”<sup>20</sup>. Bu soyut mekân tasavvuru üzerinden yapılandırılan modern kent-mekân üretimi, sosyosınıfsal ayrışmaları ve toplumsal gerilimleri derinleştirerek kent adaletini haleldar eden bir konut politikasının globalleşmesine yol açmıştır. Doğallıkla bu kent politikası ve kentleşme pratiği, konut hakkı ve adaleti noktasındaki yıkıcı sosyoekonomik etkisi ile insan hakları temelinde ciddi yoksunluklar yaratmıştır.

### III. KONUT HAKKININ KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Konut kavramı, insani ve kişisel yararları vurgulayarak konut haklarını değerlendirmek için yeni bir temel oluşturmaktadır. Ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde konut hakları, “yerinden edilme ve mülksüzleştirme” meselesinin yanı sıra herkes için konuta erişim hakkını konu edinmektedir. Bu haklar, büyük ölçüde uluslararası

<sup>19</sup> Bkz. Lefebvre, H. (2019). s. 241-298.

<sup>20</sup> a.g.e. s. 292.

kamu hukuku belgelerine dayalı olarak dünya çapında yeni bir söylem ve içtihat oluşturmaktadır. Bu noktada konut, geniş çapta barınma ihtiyacı ve konut haklarının merkezi kavramı olarak ortaya çıkmaktadır. Maslow'un "ihtiyaçlar hiyerarşisinde" barınma; "güvenlik, gıda, giyecek ve diğer fizyolojik gereksinimlerle" birlikte temel insani ihtiyaçlar olarak belirlenmektedir<sup>21</sup>. Burada konut dolayımı üzerinden karşılanan barınma ihtiyacı, onurlu insani yaşamın zorunlu bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada ihtiyaçlar, David Harvey'in çözümlemesine göre "bireylerin var oldukları toplumun üretimi üzerindeki taleplerini neyin meşru kıldığına" ilişkin kıstaslardan birisini oluşturmaktadır. Düşünür, farklı faaliyet kategorilerine göre tanımlanabilecek olan ihtiyaçların zamansal süreçte değişime pek açık olmadığını da vurgulamaktadır. Bu kapsamda sıralanabilecek olan ihtiyaçların başında "gıda, konut, sağlık hizmeti, eğitim" ve diğerleri gelmektedir<sup>22</sup>.

Böylece temel bir insani ihtiyaç olarak barınmanın güvencesini oluşturan konut hakkı, insan haklarının ahlaki esasını teşkil eden insan onurunu güvence altına alacak yaşamsal tedbirlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim kişilerin güvenli ve makul bir konutta yaşaması, onurlu yaşam sürebilmenin gerekli bileşeni olarak hem sosyal hem de siyasi haklardan yararlanmanın merkezî konumunda yer almaktadır<sup>23</sup>. Öyle ki konut hakkının uluslararası insan hakları belgelerinde güvence altına alınması, barınma olanağından mahrumiyetin temel bir insan hakkı ihlali olarak kabul edilmesini mümkün kılmaktadır. Bu mahrumiyet ya da yoksunluk, diğer hak ve özgürlüklerin kullanılmasını olumsuz biçimde etkileyen bir hak ihlalidir. Bu nedenle bireylerin barınma ihtiyacının karşılanmasını güvence altına alan konut hakkı, insan haklarından yararlanabilmenin ve insan onuruna uygun bir yaşam sürebilmenin temel şartı olarak görülmelidir<sup>24</sup>.

Nitekim Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi de yeterli konut hakkının daraltıcı biçimde yorumlanmamasının

---

<sup>21</sup> Kenna, P. (2011). Can International Housing Rights Impact on Housing Systems? içinde Fox O'Mahony, L. ve Sweeney, J. (Der.) *The Idea of Home in Law, Displacement and Dispossession*, (ss.133-165). England: Ashgate Publishing, s. 133.

<sup>22</sup> Bkz. Harvey, D. (2013). *Sosyal Adalet ve Şehir*, Morali, M. (çev.). İstanbul: Metis Yayınları, s. 96, 98.

<sup>23</sup> Taylor, O., Loubière, S. ve Auquie, P. (2020). "Homelessness, Housing First, and the Right to Housing: Confronting Right and Reality", *Human Rights Review*, V. 21., s. 374.

<sup>24</sup> Bulut, N. (2009). *Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 217.

gerekliliğini ifade etmiştir. Bu kapsamda yeterli konut hakkının “güvenli, huzurlu ve onurlu” biçimde bir mekânda yaşam sürme hakkı olarak değerlendirilmesinin gereğini kaydetmiştir. Yeterli konut hakkının normatif çerçevesi, esas olarak Komitenin ilgili hak alanına ilişkin 4 numaralı (1991) ve zorla tahliye hakkındaki 7 numaralı (1997) genel yorumlarında açıklığa kavuşturulmuştur. Buna göre yeterli konut hakkının özgürlükleri ve hakları içinde barındırdığı vurgulanmıştır. Yeterli konut hakkına ilişkin özgürlükler “zorla tahliyelere ve kişinin evinin keyfi olarak yıkılmasına karşı koruma; kişinin evine, özel hayatına ve ailesine keyfi olarak karışmama hakkı ve birinin ikametgâh seçme, nerede yaşayacağını belirleme ve hareket özgürlüğü” olarak belirlenmiştir. Yeterli konut hakkının içerdiği haklar ise “kullanım güvencesi, konut, arazi ve mülk iadesi, yeterli konutlara eşit ve ayrımcı olmayan erişim, ulusal ve topluluk düzeyinde konutla ilgili karar alma sürecine katılım” olarak düzenlenmiştir<sup>25</sup>.

Konut hakkının içerdiği hak ve özgürlükler çerçevesinde ilgili devletlere bu hakka yönelik olarak “saygı duyma, koruma ve yerine getirme” yükümlülükleri getirilmiştir. Bunlardan *saygı duyma yükümlülüğü*, devletlerin yeterli konut hakkından yararlanılmasına doğrudan veya dolaylı olarak müdahale etmekten kaçınmasını gerektirmektedir. Örneğin devletler yurttaşlarını zorla tahliye etmekten ve keyfi olarak evlerini yıkmaktan kaçınmalıdır. Devletlerin *koruma yükümlülüğü* ise üçüncü şahısların kişilerin konutuna haksız müdahalesini önlemesini gerektirmektedir. Devletler “ev sahipleri, arazi malikleri ve şirketler” gibi özel aktörlerin yeterli konut hakkına ilişkin insan hakları standartlarına uymasını teminen mevzuat veya diğer tedbirleri almak durumundadır. Son olarak *yerine getirme yükümlülüğü* ise devletlerin yeterli konut hakkını tam olarak gerçekleştirmek için uygun “yasal, yönetsel, bütçesel ve diğer önlemleri” almasını gerektirmektedir. Yerine getirme yükümlülüğü kapsamında devletler, aşamalı olarak ve mevcut kaynaklarının izin verdiği ölçüde evsizliği önlemeye yönelik tedbirler almak durumundadır. Bu noktada devletlerin yeterli düzeyde barınma imkânı var edebilmek için gerekli fiziksel altyapıyı sağlayarak (elektriğe, güvenli içme suyuna, yeterli sanitasyona, atık toplama ve diğer temel hizmetlere evrensel ve ayrımcı olmayan erişimin sağlanmasına yönelik

---

<sup>25</sup> Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *The Right to Adequate Housing*, Fact Sheet No. 21/Rev. 1, p. 3.



adımların atılması) yeterli konut hakkından yararlanamayan birey veya gruplara yeterli barınma sağlama yükümlülüğü bulunmaktadır<sup>26</sup>.

Bu noktada devletlerin ilgili hak alanına ilişkin kamusal yükümlülüğünün sınırının sorgulanması gerekmektedir. Zira konut hakkına ilişkin öngörülecek olan pozitif yükümlülük, kamu kaynaklarının sınırlılığı dikkate alındığında karşılanması görece kolay olmayan bir gereksinim olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden konut hakkına ilişkin kamusal yükümlülük devletin mali kaynakları ile sıkı bir biçimde ilişkilidir<sup>27</sup>. Doğal olarak devlet, konut hakkına ilişkin yükümlülüklerini mevcut kaynaklarını göz önünde bulundurarak yerine getirmek durumundadır. Bu bakımdan konut hakkı, diğer sosyal haklar açısından da geçerli olduğu üzere ilgili devletin mali kaynaklarının yeterliliği ilkesinin devreye girdiği bir hak olarak tanımlanmaktadır<sup>28</sup>.

Nitekim Avrupa Sosyal Haklar Komitesi<sup>29</sup> 2006 yılında vermiş olduğu *ERRC v. Bulgaristan* kararında; devletlerin konut hakkını güvence altına alabilmek adına gerekli yasal ve pratik önlemleri almasının gerekliliğini ifade etmiştir. Benzer biçimde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) 65829/12 No.lu *Tchokontio Happei v. Fransa* kararında, devletin konut hakkını güvence altına almak adına gerekli kaynakları sağlamasının gerekliliğine karar verilmiştir. Avrupa Sosyal Haklar Komitesinin 2007 tarihli *ATD v. Fransa* kararında; devletin konut hakkına yönelik yalnızca yasal bir çerçeve sunmakla kalmaması, aynı zamanda kaynakları serbest bırakması ve hakların güvence altına alınmasını sağlamak için uygun prosedürler oluşturması gerektiği ifade edilmiştir<sup>30</sup>.

Bu çerçevede uluslararası insan hakları hukuku ve ulusal normatif düzenlemeler dikkate alındığında konut hakkına ilişkin olarak asgari ölçekte dört farklı bileşenin varlığını tespit edebiliriz. Bunların ilkinin

---

<sup>26</sup> a.g.e. s. 33-34.

<sup>27</sup> Algan, B. (2007). *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması*, Ankara: Seçkin Yayınları, s. 269.

<sup>28</sup> Bulut, N. (2009). s. 220.

<sup>29</sup> Avrupa Sosyal Şartı'na taraf olan devletler, iki yılda bir Avrupa Sosyal Haklar Komitesine ülke raporları sunmakla yükümlüdür. Taraf devletler tarafından Şart kapsamında girilen taahhütlerin yerine getirilmesi, Avrupa Sosyal Haklar Komitesinin denetimine tabidir. Bu denetim sonucunda Avrupa Sosyal Haklar Komitesinin hazırladığı tespitler "Kararlar" başlığı altında aleni bir biçimde yayımlanır. Ayrıntılı bilgi için bkz., <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/european-committee-of-social-rights> (Erişim tarihi: 11/11/2020).

<sup>30</sup> Feantsa (2016). "Housing-Related Binding Obligations on States From European and International Case Law", s. 3. <https://www.feantsa.org/download/2016-06-housing-related-bindingobligations6411857525167192995.pdf> (Erişim tarihi: 4/11/2020).



“güvenli içme suyuna erişim”, “uygun bina koşulları”, “uygun büyüklükte konut birimleri” ve “kadınlar, yaşlılar, engelliler, mülteciler, göçmen işçiler ve çocuklar” dâhil olmak üzere tüm toplumsal kesimler için barınma haklarından oluşan dört belirleyici unsuru kapsayan “yeterli konut hakkı” oluşturmaktadır. İkinci bileşen, ilgili hak alanına ilişkin bir güvence öngören “zorla tahliyelere ve evsizliğe karşı korunma” hakkıdır. Üçüncü bileşen, hanesinden uzaklaştırılan kişilerin “eve dönme ve mülk iadesine ilişkin hakkıdır.” Dördüncü bileşen ise “doğal afetler sonrasında mağdurların konutlarını kurtarma hakkı” olarak belirlenmektedir<sup>31</sup>. Konut hakkının öngördüğü güvence dizgesine yönelik böylesi bir sınıflama yapılmakla birlikte hem ilgili devlet rejimlerinde hem de insan hakları yargılamalarında konut hakkına ilişkin üç temel zaaf noktası ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, konut hakkının niteliğine ve talep edilebilirliğine ilişkin normatif zafiyettir. İkinci zaaf noktası, konut hakkına ilişkin yorumsamanın aşırı derecede usul hükümlerine dayanması ve amaç pahasına araçlara ayrıcalık tanıyor olmasıdır. Üçüncü zaaf noktası ise konut hakkı ile bu hakkın güvence altına aldığı kişilerin yaşamlarını karakterize eden ve ihlale yol açan ızdırıp ve yoksulluk koşulları arasında bir bağlantının bulunmamasıdır<sup>32</sup>.

Konut hakkı çerçevesinde sözü edilen kamusal yükümlülükleri yerine getirme amacına matuf olarak geliştirilen ilkesel çerçeve, sosyal konutların üretimi noktasında sosyal ve politik bir meşruiyet zemini sağlamaktadır. Nitekim öncelikli olarak savunmasız ve muhtaç durumda olanların konut hakkına erişiminin sağlanması, etkili bir konut hakkı uygulamasının temel özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte konut hakkını barınma ve sosyal konutla eşleştirme eğiliminin yanı sıra bu hakkın devlete herkes için asgari düzeyde barınma imkânı sağlama yükümlülüğünü de içerdiği yönünde genel bir eğilimin bulunduğunu ifade edebiliriz<sup>33</sup>. Bu çerçevede sosyal işlevine dayalı olarak devlet, toplumdaki savunmasız grupların erişimini teşvik etmek adına yeterli konut politikaları oluşturmak durumundadır. Burada savunmasız grupların kapsamı “yaşlılar, kadınlar, çocuklar, engelliler,

---

<sup>31</sup> Terminski, B. (2011). “The Right to Adequate Housing in International Human Rights Law: Polish Transformation Experiences”, *Revista Latinoamericana de Derechos Humanos*, V. 22., No. 2., s. 240.

<sup>32</sup> Hohmann, J. (2013). s. 2.

<sup>33</sup> Kenna, P. (2010). “International Instruments on Housing Rights”, *Journal of Legal Affairs and Dispute Resolution in Engineering and Construction*, V. 2, No. 1, s. 14.

immün yetmezlik virüsü (HIV) taşıyanlar, doğal afet mağdurları vb.” olarak sıralanabilir. Ayrıca konutların uygun hijyen ve sıhhi koşullarıyla ilgili diğer hususların yanı sıra ekonomik kalkınma (istihdam ve gelir), kültürel (eğlence) ve sosyal (kamusal) yaşam alanları için fırsatlar sunabilecek mekânlarda lokalize olması gerekmektedir<sup>34</sup>.

Ancak bu eğilimin aksine konut hakkı, yalnızca sosyal konut haklarına ilişkin olarak değil tüm konut sistemlerine yönelik biçimde geliştirilmelidir. Kuşkusuz konut hakkı, konut haklarına ilişkin pozitif kamusal yükümlülüğün icrasında ya da uygulanmasında her zaman asgari bir gereklilik olarak değerlendirilebilecektir. Ancak burada konut hakkı, bu minimalistik normatif çerçeveden daha geniş kapsamda bir güvence mekanizması olarak değerlendirilmek durumundadır<sup>35</sup>.

Sonuç olarak insan hakları doktrini, yargısal içtihatlar ve uygulamaların dinamik ve genişletici yorumsal perspektifi konut hakkının ekonomik ve sosyal nitelikli insan haklarından birisi olarak kabul edilmesini olanaklı kılmaktadır. Bu nedenle ekonomik gelişimi, siyasi durumu veya sosyal koşulları ne olursa olsun bu hakları kendi yurttaşları için uygulamak her ülkenin görevi olarak kabul edilmektedir. Yurttaş bireylerin uygun yaşam koşullarına sahip olması, diğer daha rafine insan hakları kategorilerine (örneğin sağlık hakkı, kalkınma hakkı, barış hakkı veya kültüre erişim hakkı) erişme veya kullanma olasılığını tayin etmektedir. Kişinin yeterli konut hakkına erişimi, insani gelişimin en temel unsurlarından birisi olarak değerlendirilmelidir. Nitekim dünyada her bir insan teki için yaşam sürülen hane/ev, sosyal bağların gerçekleştirilmesi için gerekli bir alan olarak kabul edilmektedir. Bu konuda yeterli güvenceler sunulması durumunda yalnızca “ekonomik, sosyal ve kültürel hakların” değil eş biçimde bazı temel medeni ve siyasi hakların da uygulamaya konulması olanaksızlaşacaktır<sup>36</sup>. Zira konut hakkı, salt olarak yerleşme özgürlüğünün<sup>37</sup> altyapısını oluşturmakla

---

<sup>34</sup> Monteiro, D., Shibao, F., Melo, D. ve Silva, L. (2020). “Socio-Spatial Self-Segregation By Housing and the Access To Citizens’ Rights”, *Holos*, V. 1., No. 36., s. 4.

<sup>35</sup> Kenna, P. (2011). s. 154.

<sup>36</sup> Terminski, B. (2011). s. 222.

<sup>37</sup> İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme ile bu Sözleşme’ye ek birinci Protokol’de tanınmış bulunan haklardan ve özgürlüklerden başka haklar ve özgürlükler tanıyan Protokol No. 4: Madde 2 Serbest dolaşım özgürlüğü; 1. Bir devletin ülkesi içinde usulüne uygun olarak bulunan herkes, orada serbestçe dolaşma ve ikametgâhını seçebilme hakkına sahiptir. 2. Herkes, kendi ülkesi de dâhil herhangi bir ülkeyi terk etmekte serbesttir. 3. Bu haklar, ancak ulusal güvenlik, kamu emniyeti, kamu düzeninin korunması,

sınırlı değildir. Bunun yanı sıra diğer temel hak ve özgürlüklerin de gerçekleşmesine zemin hazırlamaktadır. Konut hakkının güvence altına alınması; konut dokunulmazlığının, sağlık hakkının, dengeli bir çevre ve planlı bir kentleşmeyi olanaklı kılacak bir ön koşul olarak değerlendirilebilir. Öyle ki nitelikli bir insani yaşam, ancak konut hakkı temeli üzerinde kurulabilir<sup>38</sup>.

#### IV. KONUT HAKKININ NORMATİF ÇERÇEVESİ

İnsan tekinin en temel gereksinimlerinden birisini oluşturan barınma ihtiyacını karşılayan temel öge kişiye özgülenmiş bir mekân olarak konuttur<sup>39</sup>. Konut kavramı bütünüyle mevcut bir mülkiyet hakkının belirli bir kategorisinin korunması olarak değerlendirilmemelidir. Zira ilgili kavram, aile konutunu da içermekle birlikte içeriği yalnızca bununla sınırlı değildir. ‘Konut’ kavramının temelinde, kamu makamlarının tecavüzüne karşı korunan bir özel alan yaratılması fikri yer almakla birlikte kavramın özellikle devletin bir mülk veya mülkiyet hakkını korumanın ötesinde bir kişinin kendi konutunda yaşamasını kolaylaştırmasını da içeren daha geniş bir anlamsal çerçeve bulunmaktadır<sup>40</sup>.

Öngörülen bu kavramsal çerçeveye uygun biçimde dünya genelinde ulusal hükümetler, “uluslar üstü ve bölgesel sözleşmeler, anayasalar ve diğer iç hukuksal düzenlemeler” aracılığıyla konut haklarını geliştirme yoluna gitmişlerdir. Uluslararası düzeyde artık neredeyse tüm dünya ülkeleri tarafından benimsenen konut hakları belgeleri insan onuruna dayalı, kişi merkezli ve diğer başkaca değerleri geliştiren bir hukuki söylem olarak geliştirilmiştir<sup>41</sup>.

---

suç işlenmesinin önlenmesi, sağlık ve ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için demokratik bir toplumda zorunlu tedbirler olarak ve yasayla öngörülmüş sınırlamalara tabi tutulabilir. 4. Bu maddenin birinci fıkrasında sayılan haklar, belli yerlerde, yasayla konmuş ve demokratik bir toplumda kamu yararının gerektirdiği sınırlamalara tabi tutulabilir. Bkz. [https://www.echr.coe.int/documents/convention\\_tur.pdf](https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf) (Erişim tarihi: 11/11/2020).

<sup>38</sup> Kaboğlu, İ. (1995-1996). “Yerleşme Özgürlüğü ve Konut Hakkı”, *İnsan Hakları Yıllığı*, C. 17/18, s. 152.

<sup>39</sup> Sürdürülebilir insan yerleşimleri oluşturulması ve herkes için yeterli konut sağlanması, Birleşmiş Milletler kapsamında yürütülen bir program olan BM-HABITAT tarafından hedeflenmekte ve dünya gündemine taşınmaktadır. BM-HABITAT, insan yerleşimleri ile ilgili faaliyetlerin eş güdümünü Birleşmiş Milletler nezdinde sağlamakta, sürdürülebilir insan yerleşimleri ve kentlerin sorunları ile ilgili çözüm yolları geliştirilmesi doğrultusunda üye ülkelere teknik yardım ve finansman desteği sağlamayı amaçlamaktadır. Bkz., *Konut Politikaları*, Özel İhtisas Komisyonu raporu, Ankara 2018, s. 3.

<sup>40</sup> Harris, D. J.; O’Boyle, M.; Bates, E. P.; Buckley, C. M. (2013). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*, H. Dinçer, H. (çev.). Avrupa Konseyi, s. 386.

<sup>41</sup> Kenna, P. (2010). s. 11.

Bu hukuki söylem doğrultusunda konut hakkı<sup>42</sup> uluslar üstü ölçekte ve bildirgesel düzeyde insan hakları normları olarak düzenlenmiştir. Öyle ki 1948 tarihli BM Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin (*Universal Declaration of Human Rights*) 25. maddesinde bu hak, sosyal haklar kataloğu kapsamında düzenlemeye konu edilmiştir. İlgili düzenlemede konut hakkının kapsamı şu şekilde belirlenmiştir:

*“Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes, işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi iradesi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir”*<sup>43</sup>. Evrensel Bildirge'ye göre yeterli konut hakkının uygulanması, bireysel insan güvenliğinin temel güvencelerinden birisi olarak kabul edilmiştir. Bildirge'de konut hakkı, beslenme ve giyim hakkından sonra düzenlenen temel sosyal haklardan birisi olarak benimsenmiştir<sup>44</sup>.

Sözleşmesel düzeyde ise konut hakkı BM tarafından 1966'da tanzim edilmiş olan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, ICESCR) ile düzenlemeye konu olmuştur. Sözleşmenin ilgili 11. maddesine göre;

*“Bu Sözleşmeye Taraf olan Devletler herkese, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam standardına sahip olma imkânı sağlar. Bu standart, yeterli beslenmeyi, giyinmeyi, barınmayı ve yaşama koşullarının*

<sup>42</sup> AİHS'nin 8/1. maddesinde güvence altına alınan dört menfaatten birisi de kişinin konut hakkıdır. İlgili 8.maddeye göre konut genel olarak bir kişinin yerleşik olarak yaşadığı yer, AİHM'e göre ise “genellikle özel yaşamın ve aile yaşamının geliştiği, maddi olarak belirlenmiş yer” anlamına gelmektedir. Bir yerin konut olduğu ortaya konulduğunda, ilk koruma, “ilgili yere erişim, bu yeri kullanma ve bu yerden dışarı atılmamak veya tahliye edilmemek” ile ilgilidir. AİHM *Chapman v Birleşik Krallık* (2001) davasında “Her insanın onurlu bir şekilde evi olarak nitelendirebileceği bir yere sahip olması açıkça arzu edilir bir durum ise de taraf devletlerde birçok evsiz kişi bulunmaktadır. Devletin herkesin bir ev sahibi olmasını sağlamak için kaynak ayırıp ayırmaması konusu, yargısal değil siyasi bir kararlar ilgilidir.” Son cümle evsizlik konusunu 8. madde kapsamı dışına çıkarmış görünmektedir, sosyoekonomik haklar Mahkemenin yargı yetkisinin ötesindedir. Bu yaklaşım dayanaksız olmamakla birlikte Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) kapsamında konut hakkı olmadığı izlenimi sunmaktadır. Oysaki 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi kapsamında kabul edilen diğer davalarda Mahkeme “Konut gibi modern toplumlarda sosyal ve ekonomik politikaların merkezinde yer alan alanlarda, yasa koyucunun kanaati açıkça makul bir temelden yoksun olmadıkça mahkeme genel yararın ne olduğu konusunda yasa koyucunun kanaatine saygı gösterecektir.” ifadelerini kullanmıştır. Bkz. Harris, D. J., O'Boyle, M., Bates, E. P., Buckley, C. M. (2013), s. 382-385.

<sup>43</sup> <https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=trk> (Erişim tarihi: 21/10/2020).

<sup>44</sup> Terminski, B. (2011). s. 230.

*sürekli olarak geliştirilmesini de içerir. Taraf Devletler bu hakkın gerçekleştirilmesini sağlamak için, kendi serbest iradelerine dayalı uluslararası iş birliğinin esas olduğunu kabul ederek, uygun tedbirleri alırlar”<sup>45</sup>.*

Bu noktada konut hakkının uluslararası insan hakları hukukunda yeterli bir yaşam standardı hakkının bir parçası olarak tanınan bir insan hakkı olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bildirgesel düzeyde ‘Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi’, geniş çapta yeterli konut hakkının korunmasında merkezi bir konuma sahiptir. Bu sözleşme, herkesin yeterli beslenme ve giyinme gereksinimi dahil olmak üzere kişinin kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam standardına sahip olma hakkına atıfta bulunmaktadır<sup>46</sup>.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi uyarınca devletler, yeterli konut hakkının aşamalı biçimde tam olarak gerçekleştirilmesini sağlamakla yükümlüdür. Başka bir deyişle sözleşme; devletlerin kaynak kısıtlamaları olduğunu, herkese yeterli konut hakkını sağlamanın zaman alabileceğini ve bu nedenle de yeterli konut hakkının bazı bileşenlerinin aşamalı olarak gerçekleştirilmeye tabi olduğunu kabul etmektedir. Ancak “ayrımcılık yasağı” ve benzeri yükümlülüklerin aşamalı olarak gerçekleştirilmeye tabi olmadığı ifade edilmektedir. Ayrıca devletlerin tüm unsurları ile yeterli konut hakkını ivedilikle gerçekleştirilmesinin mümkün olmaması durumunda en azından bu hakkı daha iyi korumak ve geliştirmek için mevcut kaynakları ölçüsünde mümkün olan her türlü çabayı göstermesinin gerekliliği vurgulanmıştır<sup>47</sup>.

Konut hakkının yer aldığı bir diğer düzenleme ise 1976 tarihli BM Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi’dir. Konut hakkı, ilgili sözleşmenin 17. maddesinde düzenlemeye konu olmuştur. Buna göre “Hiç kimsenin özel hayatına, ailesine, evine ya da haberleşmesine keyfi ya da yasadışı olarak müdahale edilemez; hiç kimsenin şeref ve itibarına yasal olmayan

---

<sup>45</sup> <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cescr.pdf> (Erişim tarihi: 21/10/2020).

<sup>46</sup> Konut hakkını tanıyan diğer uluslararası insan hakları sözleşmeleri için ayrıca bkz., Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *The Right to Adequate Housing*, Fact Sheet No. 21/Rev. 1, p. 11, 1951 tarihli “Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme”, 1979 tarihli “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme”, 2006 tarihli “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme”, 1965 tarihli “Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme”.

<sup>47</sup> Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *The Right to Adequate Housing*, Fact Sheet No. 21/Rev. 1, 2014, p. 30.

*tecavüzlerde bulunulamayacağı, herkesin bu gibi müdahalelere ya da tecavüzlere karşı yasalarca korunma hakkı olduğu” belirtilmiştir<sup>48</sup>.*

Ayrıca bölgesel düzeyde konut hakkına yer veren pek çok belge bulunmaktadır. Bu kapsamda 1996 tarihli Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı’nın 31. maddesinde konut hakkına ilişkin bir düzenlemeye yer verilmiştir. İlgili düzenlemede herkesin konut hakkının bulunduğu ifade edilmiştir. Belge, taraf devletlerin konut hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını temin etmek amacıyla “yeterli standartlara sahip bir konut edinilmesini teşvik etme, evsizliği zamanla ortadan kaldırma amacıyla önleme ve azaltma, konut fiyatlarını yeterli kaynaklara sahip olmayanlar için uygun hâle getirme gibi birtakım önlemleri alma” yükümlülüklerinin olduğunu kaydetmiştir<sup>49</sup>.

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı’nda yer alan bu düzenlemenin konut hakkı açısından önemi, ilgili hakkın diğer haklarla olan bağıntısına değinmeksizin devletlerin yükümlüklerine atıfta bulunmasıdır. İlgili düzenlemede konut hakkının öznesi, “herkes” olarak belirlenmiştir. Bu düzenleme çerçevesinde devletlere, yalnızca bireylere konut sağlamak değil konut edinmeyi kolaylaştırma yükümlülüğü de getirilmiştir<sup>50</sup>. Ayrıca Avrupa Sosyal Şartı kapsamında konut hakkının ana unsurları, “yeterlilik, erişilebilirlik, evsizliğin önlenmesi ve azaltılması” olarak belirlenmiştir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (CESCR) gibi, Avrupa Sosyal Haklar Komitesi (ECSR) de içtihatlarında konut hakkına ilişkin yorumsal çerçevesini, ilgili hakkın kapsamını belirtir biçimde ortaya koymuştur. Bununla birlikte taraf devletler, Avrupa Sosyal Şartı’nın hedeflerine ulaşma yolunda istikrarlı bir ilerleme sağlamak adına gerekli araçları benimseyerek ihtiyaç kaynakları ve sonuçları hakkında anlamlı istatistikler tutmak, benimsenen stratejilerin etkisinin düzenli biçimde izlenmesini gerçekleştirmek ve hakların pratik ve etkili bir biçimde uygulanmasını sağlamakla yükümlü kılınmışlardır<sup>51</sup>.

---

<sup>48</sup> <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx> (Erişim tarihi: 20/10/2020).

<sup>49</sup> <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168007cf93> (Erişim tarihi: 20/10/2020).

<sup>50</sup> İnce, N.; Bakır Kanlı, İ.; Eryiğit, B. (2017). “İnsan Hakkı Olarak Konut Hakkı”, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, C. 3., S. 2., s. 28. Avrupa’da konut hakkı detaylı bilgi için ayrıca bkz., Kenna, P. ve Jordan, M. (2014). *Housing Rights in Europe: The Council of Europe Leads the Way*, içinde Kenna, P. (Der.) *Contemporary Housing Issues in a Globalized World*, (ss. 115-140). England: Ashgate Publishing.

<sup>51</sup> Kucs, A.; Sedlova, Z. ve Pierhurovica, L. (2008). “The Right to Housing: International, European and National Perspectives”, *Cuadernos Constitucionales de la Cátedra Fadrique Furio Ceriol*, V. 64., No. 65., s. 112.



AB belgelerinde konut hakkının normatif kapsamına yönelik en uygun düzenlemenin 2000 tarihli AB Temel Haklar Şartı'nda yer aldığı belirtilmektedir. Lizbon Antlaşması'nın 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe girmesiyle Temel Haklar Şartı, AB ve ulusal mahkemeler tarafından doğrudan uygulanabilir hâle gelmiştir. Böylece Temel Haklar Şartı, AB'nin kurucu antlaşmalarıyla eş bir yasal güce sahip olmuştur. Ancak Şart'ın gerçek konut haklarını içerip içermediğine ve bunların uygulanabilir olup olmadığına dair birtakım kuşku bulunmaktadır. Bunların ilki, Şart'ın gerçek bir konut hakkını değil konut yardımı hakkını içermekte olduğu yönündeki düşüncedir. İlgili 34/3. maddeye göre "Birliğin, sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadele için yeterli kaynağı olmayan herkese saygın bir hayat sunmak amacıyla topluluk hukuku ile ulusal hukuk ve uygulamalardan kaynaklanan kurallar uyarınca sosyal yardım ve konut yardımı hakkını tanıyacağı ve gözeteceği" düzenlenmiştir. İkincisi "konut yardımı" teriminin neleri kapsadığına ilişkin mutlak belirsizliktir. Şart'ın 34. maddesinin lafzı daha fazla detaylandırılmamaktadır. Sosyal güvenlikle ilgili olarak madde 34 (1) yalnızca şunu belirtmektedir: "*Birlik, Topluluk hukuku ile ulusal hukuk ve uygulamalardan kaynaklanan kurallar uyarınca, işini kaybetme halinde ve analık, hastalık, iş kazaları, geçindirilmeye muhtaçlık veya yaşlılık gibi durumlarda koruma sağlayan sosyal güvenlik yardımlarından ve sosyal hizmetlerden yararlanma hakkını tanır ve gözetir.*" Üçüncüsü ise Şart'a ilişkin açıklamalarda belirtildiği üzere 34. madde bir ilkeye ilişkindir. Şart'ta "ilkeler" terimi, "haklar" kavramının tersine ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan söz etmek için kullanılmaktadır. Nitekim ilkeler, doğrudan uygulanabilir herhangi bir hak alanı yaratmaz. Ancak esas olarak ilkeler, AB ve üye devletlerdeki yasama süreçlerini etkileyebilir<sup>52</sup>.

1976 yılında BM İnsan Yerleşimleri Konferansı (Habitat I) sonunda kabul edilmiş olan İnsan Yerleşimleri Üzerine *Vancouver Bildirisi* de konut hakkı açısından son derece önemli bir belge niteliğindedir. Bildiri sonucunda yeterli bir konuta ve sosyal hizmetlere sahip olmanın temel bir insan hakkı olduğu düşüncesi kabul edilmiştir<sup>53</sup>. 1996 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen Habitat II Konferansı sonucunda UN-HABITAT'ın temel belgelerinden olan 'Habitat Agenda' ile 'İstanbul Deklarasyonu' kabul edilmiştir. Bu belgelerle hükümetler, tüm

<sup>52</sup> a.g.e. s. 117.

<sup>53</sup> <http://habitat.scarp.ubc.ca/habitat1conference/> (Erişim tarihi: 28/10/2020).

yurttaşlara uygun iskân olanakları sağlamayı ve sürdürülebilir insan yerleşimlerini geliştirmeyi taahhüt etmişlerdir<sup>54</sup>. Yine III. HABITAT Konferansı sonucunda kabul edilen ve 'Kito Bildirgesi' olarak da anılan "Yeni Kentsel Gündem", konut politikalarının oluşturulması ile ilgili uluslararası alandaki en güncel belge niteliğindedir. Yeni Kentsel Gündem'de "kimseyi geride bırakmamak", "sürdürülebilir ve kapsayıcı kentsel ekonomiler", "çevresel sürdürülebilirlik" ilkeleri benimsenmiş ve konut, "bir insan hakkı" olarak kabul edilmiştir<sup>55</sup>.

Ülkemizde de mevcut hukuk düzeni içinde konut hakkına ilişkin anayasal ve yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Öyle ki bir sosyal hak olarak konut hakkı ilkin, 1961 Anayasası'nda devletin sorumluluğunu belirtir biçimde düzenlemeye konu olmuştur. Anayasanın 49. maddesi; beden ve ruh sağlığı içinde bir yaşam sürmenin koşulu olarak konut ihtiyacının karşılanmasının zorunluluk arz etmesinden ötürü devleti; "yoksul ve dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri almakla" yükümlü kılmıştır. İlgili maddenin gerekçesinde refah devletinde bireyin sağlığını gerek doğrudan doğruya gerek özel teşebbüsle ve yerel yönetimlerle iş birliği yaparak temin etmek, devletin başta gelen yükümlülüklerinden birisi olarak sayılmıştır. Sağlığın temel koşulu olan barınma ihtiyacının doğrudan doğruya bu hak alanı ile ilişkili olmasından ötürü sosyal devlet, bütün yurttaşlara barınacak mekân temin etmenin olanaklarını bulmak ve gerçekleştirmek durumundadır<sup>56</sup>. Diğer yandan 1982 Anayasası'nın 57. maddesinde düzenlemeye konu olan "konut hakkı" ise hak ya da yararlanıcıdan söz etmeksizin devleti, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri almakla yükümlü kılmaktadır. Bu kapsamda Anayasamızın 56. maddesine göre "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.". Yine Anayasamızın 57. maddesinde "Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeten bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler." ifadesi yer almaktadır<sup>57</sup>.

---

<sup>54</sup> <https://www.un.org/en/conferences/habitat/istanbul1996> (Erişim tarihi: 2/11/2020).

<sup>55</sup> *Konut Politikaları*, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s. 3; <https://uploads.habitat3.org/hb3/NUA-Turkish.pdf?v=2> (Erişim tarihi: 28/10/2020).

<sup>56</sup> Bkz., Örüçü, E. (1972). *Sosyal Refah Devletinde Bir Sosyal Kamu Hizmeti Konut*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, s. 88-89.

<sup>57</sup> *Konut Politikaları*, Özel İhtisas Komisyonu raporu, s. 11; [https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa\\_2018.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf) (Erişim tarihi: 3/11/2020).



Ancak devletin “konut ihtiyacını karşılama ödevi” her iki Anayasa’da farklı anlayışlar üzerinden düzenlemeye konu olmuştur. Bunlardan 1961 Anayasası’nda konut hakkı, birlikte hak olan sağlık hakkı çerçevesinde “sosyal devlet” anlayışı üzerinden düzenleme konusu yapılmıştır. Diğer yandan 1982 Anayasası’nda ise konut hakkı, bir “planlama” aracı olarak anayasal düzenlemeye konu edilmiştir<sup>58</sup>.

Sonuç olarak yukarıda ulusal üstü ve ulusal ölçekte normatif çerçevesini sunmuş olduğumuz “yeterli bir yaşam standardı hakkından” türetilen yeterli konut hakkı<sup>59</sup>, tüm ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan yararlanmak adına merkezî bir öneme sahiptir. Konut hakkı, ilgili hak kataloğu çerçevesinde yurttaşların sosyal refahını temin etmek adına dar veya kısıtlayıcı bir yorumsal çerçeveye mahkûm edilmemelidir. İnsan onuruna yaraşır biçimde konut hakkı, yalnızca kişinin yalın biçimde sığındığı metalaşan bir çatı olarak değerlendirilmemelidir. Bunun tersine daha çok konut hakkı, kişinin güvenlik ve barış içinde bir mekânda onurlu bir yaşam sürme hakkı olarak görülmelidir. Zira konut hakkı, diğer insan haklarıyla ve AİHS’in dayandığı temel ilkelerle bütünsellik düşüncesi çerçevesinde organik bir bağıntıya sahiptir<sup>60</sup>.

## V. KENT OLGUSU VE KONUT HAKKI

Bugün dünya çapında küresel nüfusun yarısından fazlasına tekabül eden nicelikte yaklaşık 4 milyardan fazla insan kentlerde

<sup>58</sup> Kaboğlu, İ. (1995-1996). s. 167.

<sup>59</sup> BM Özel Raporörü yeterli yaşam standardı hakkının bir bileşeni olarak yeterli konut ve bu bağlamda ayrımcılık yapmama hakkına ilişkin Şubat 2019’da bir rapor yayımlamıştır. İlgili rapora göre konut hakkı adalete erişimi sağlamak için on temel ilke belirlenmiştir. İlke 1: Adalete erişim tüm uygun yollarla sağlanmalı ve farklı grupların ihtiyaçlarını ele almalıdır. İlke 2: Devletler, en azından uluslararası insan hakları hukukunun sağladığı aynı düzeyde koruma sağlamak için iç hukuk sistemi içinde konut hakkını uygulamalıdır. İlke 3: Bireyler ve gruplar, hane halkları ve topluluklar, hak taleplerini ileri sürmek ve yasal süreçlere ve çözümlerin uygulanmasına katılmak için hakka sahip olmalıdır. İlke 4: Devletin iç hukuk düzeninde konut hakkının dava edilebilirliği düzenlenmemiş olsa da bu durum, adalete erişime engel teşkil etmemelidir. İlke 5: Adalete erişim, konut hakkını aşamalı olarak gerçekleştirme yükümlülükleri dahil olmak üzere hem negatif hem de pozitif devlet yükümlülükleri için geçerli olmalıdır. İlke 6: Devletler, konut hakkı için adalete erişimin bileşenlerini idari makamlara devredebilir, ancak gerektiğinde adli çareler mevcut olmalıdır. İlke 7: Mahkemeler, iç hukuku devletin barınma hakkına saygı duyma, koruma ve yerine getirme yükümlülüklerine göre yorumlamalı ve uygulamalıdır. İlke 8: Devletler, barınma hakkıyla tutarlı karar alma sürecini teşvik etmelidir. İlke 9: Çözümler hem bireysel hem de sistemik ihlalleri ele almalıdır. İlke 10: İhtilaf çözümleri hükümetler tarafından uygulanmalı ve hak sahiplerinin katılımıyla mahkemeler tarafından uygulanmalıdır. Bkz. United Nations (2019). “Access to Justice for the Right to Housing”, A/HRC/40/61, s. 5.

<sup>60</sup> CESCR General Comment 4: The Right to Adequate Housing, (7), UN Doc E/1992/23 (1992) UN Doc. E/1992/23-E/C.12/1991.

yaşamaktadır. Projeksiyona göre 2050 yılında bugünkü kentsel nüfusun artmasıyla birlikte dünyadaki 10 kişiden 7'sinin kentlerde yaşayacağı öngörülmektedir. Günümüzün gelişmiş ülkelerinden ve hızla gelişen ekonomilerden elde edilen sonuçlar, kentleşmenin ve kentlerin gelişiminin, üretkenliği artırabilecek bir dinamizm kaynağı olduğunu göstermektedir. Aslında sanayi çağındaki hiçbir ülke, kentleşme olmadan önemli bir ekonomik büyüme elde edememiştir. Bu dinamizmin altında yatan itici güç, kentlerin insanları bir araya getirme yeteneği ya da kapasitesidir<sup>61</sup>.

Öyle ki Simmel'e göre karmaşık ve çeşitlenen bir toplumsal dinamiğe ve akışkanlığa sahip olan modern kentler, kendisi ile taşra yaşamı arasında derin bir karşıtlık kurmaktadır. Modern kent yaşamının yığınlaştığı mekânlar olan metropoller, insanı zorunlu biçimde farklılıklara bağımlı kılmaktadır<sup>62</sup>. Bu çerçevede sosyal ve ekonomik etkileşimler, kent yaşamının ayırt edici özelliği olup bu etkileşimler insanları daha üretken kılmaktadır. Bu etkileşimler, genellikle girişimciler ve yatırımcılar tarafından yapılan yenilikler için canlı bir pazar yaratmaktadır<sup>63</sup>. Sosyal kuram açısından kentsel alanlarda yoğunlaşma fikri, Durkheim'ın topluluk ve toplum kavramlarına, sosyallik biçimlerine ve tasarladığı sosyal iş bölümüne götürmektedir. Bu tür kavramlara dayalı olarak ayırımın herhangi bir sosyal grubu diğerlerine göre uzaklaştıran belirli sosyal veya coğrafi konum olarak anlaşılabilirliği sonucuna varılmaktadır<sup>64</sup>.

Her ne kadar kentlerde yoğunlaşma fikri baskın olsa da emlak piyasalarının güttüğü konut politikasından dolayı sosyoekonomik düzeyi düşük olan kişiler yeterli konuta erişememektedir. GÜdülen bu politika, konuta erişemeyen insanların metropollerin herhangi bir bölgesine düzensiz olarak konutlar yapmasına neden olmaktadır. Ancak inşa edilen bu konutlar çoğunlukla bulunmuş olduğu mekân açısından kent tarihine, kent dokusuna ve kent estetiğine zarar verecek mahiyette bir yapılanmaya yol açmaktadır. Hem kent estetiği açısından hem de kent

---

<sup>61</sup> Bhardwaj, G.; Esch, T.; Lall, S. et al (2020). "Cities, Crowding, and the Coronavirus: Predicting Contagion Risk Hotspots", *World Bank Group, Working Paper*, s. 1.

<sup>62</sup> Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve Kültür*, Birkan, T. (çev.). İstanbul: Metis Yayınları, s. 317, 318.

<sup>63</sup> Bhardwaj, G.; Esch, T.; Lall, S. et al (2020). s. 2.

<sup>64</sup> Monteiro, D., Shibao, F., Melo, D. ve Silva, L. (2020). s. 5. Durkheim'ın toplum ve toplumsal iş bölümü çözümlemesi için ayrıca bkz. Durkheim, E. (2006). *Toplumsal İşbölümü*, Ozankaya, Ö. (çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.

sakinleri için inşa edilen bu konutlar, büyük bir sorun teşkil etmektedir. Kente düzensiz olarak yerleşenler ile kentlin sakinleri arasındaki bu sosyal gerilim sosyomekânsal öz ayrışma (*socio-spatial self-segregation*) olarak nitelendirilen bir bölünmeye neden olmaktadır. Sosyomekânsal öz ayrışma, sosyal kolektiviteye tahsisli mekânda belirli sosyal grupların ayrılması düşüncesine ilişkin bir durumdur. Bu, çağdaş toplumlarda doğallıkla kurulan sosyal ilişkilerin bir sonucu veya tezahürü olarak değerlendirilebilir. Gerçekte sosyomekânsal öz-ayrışma, belirli bir kent veya bölgede belirli bir sosyal grubun daha fazla yoğunlaştığını ifade etmektedir<sup>65</sup>.

Temelinde bu ayrışma, Lefebvre'nin de tanımladığı biçimiyle modernitenin soyut mekân tasavvuru ile doğrudan ilişkilidir. Öyle ki söz konusu mekân tasavvurunun üç temel belirgin niteliği bulunmaktadır. Bu nitelikleri düşünür "homojenlik, parçalılık ve hiyerarşiklik" olarak tespit etmektedir. Lefebvre bu mekân tasavvurunun homojenliğe yönelim tarzlarını "malzemenin imalatı; müdahillerin benzeşen gereklilikleri; yönetim ve denetim, gözetim ve iletişim yöntemleri" olarak belirlemiştir. Burada "plansız ve projersiz homojenite" durumu söz konusudur. Ona göre bu "sahte toplu konut" mekânları da "toplumsal izolasyonu" tahkim eden bir habitat yaratmaktadır. Böylece paradoksal biçimde homojen olması için planlanan mekânın parçalanarak kırıntılara dönüştüğünü, "hisselere ve parsellere" ayrıldığını ifade etmektedir. Sonuç olarak bu durum, "yalıtılmış alanların, gettoların, mahallelerin çevre ve farklı merkezlerle birleşik sözde toplulukların" üretimine yol açmaktadır. Burada katı bir hiyerarşileşme durumu yaratılmak suretiyle "konut mekânları, ticari mekânlar, boş zaman mekânları, marjinaler için mekânlar" vb. üretilmektedir<sup>66</sup>.

Kentlerde böylesi bir ayrışmaya neden olan konut piyasası son on yılda, kişilerin "düzgün, güvenli ve sıhhi bir konut" için ahlaki bir hakkı olduğu düşüncesini savunan yaklaşımda artış eğilimine sebep olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde, Ulusal Konut Hukuku Projesi'nin Konut Adaleti Ağı (*National Housing Law Project's Housing Justice Network*), Konut Adaleti Ligi (*Housing Justice League*), DC Konut Adaleti Koalisyonu (*D.C. Coalition for Housing Justice*) ve Şehir Hakkı İttifakı (*Right to the City*

---

<sup>65</sup> Monteiro, D., Shibao, F., Melo, D. ve Silva, L. (2020). s. 3, 4.

<sup>66</sup> Lefebvre, H. (2019). s. 26.

*Alliance*) gibi kuruluşlar, kira artışlarına ve tahliyelere karşı harekete geçmiştir. Yeni bir “konut adaleti” (*housing justice*) hareketi, konut savunucularını kozmopolit insan hakkı ve kent için toplu bir hak altında birleştirme potansiyeline sahiptir. Konut adaletini sağlamaya yönelik böylesi bir çaba, övgüye değer bir amaç ve girişim olmakla birlikte konut adaleti anlayışının “mülkiyet toplumunda” (*ownership society*) konut reformu için tutarlı ve uygulanabilir bir temel sağlayıp sağlamadığı noktasında soru işaretleri bulunmaktadır<sup>67</sup>.

## **VI. KONUT POLİTİKALARI: KONUTUN FİNANSALLAŞMASI VE KONUT HAKKI**

Küreselleşen neoliberal sistem, konut politikaları ve konut yasaları özellikle de konut hakları üzerinde önemli bir dönüşüm etkisine yol açmıştır. Global ölçekte konut sektöründe küreselleşmiş şirketlerin büyümesi, mülkiyet haklarının küreselleşmesi, konut finansmanı piyasalarının gelişmesi konutta küreselleşmiş gayrimenkul yatırımının büyümesi, kentlerin ve gecekondu semtlerinin imar açısından yeniden düzenlenmesi, konut politikası noktasında devletlerin üstlenmiş oldukları yeni kamusal roller, göçmenler ve sığınmacıların demografik hareketliliğinin etkileri konut hakkına ilişkin yeni birtakım öngörülemez zorluklar doğurmuştur<sup>68</sup>. Ortaya çıkan bu yeni durum muvacehesinde konut sorununa ilişkin farklı bağlamsal çerçevelerde farklı tartışma alanlarının açıldığı görülmektedir. Bu çerçevede, konut sorununun bir ‘sosyal hizmet’ olarak ele alınıp alınamayacağı ve devletlerin bu sosyal soruna dair sorumluluk düzeyleri tartışma konusu yapılmaktadır<sup>69</sup>. Konutun bir sosyal hizmet olarak kabul edilmesi durumunda, devletin tüm yurttaşları açısından asgari ve yeterli standartta bir konuta sahip olmasını güvence altına alması gerekmektedir. Gereksinim duyulan konutu temin edemeyen durumda bulunan yaşlı, küçük çocuklu ailelere veya diğer kırılgan gruplara bir hak olarak devletin destek olması icap etmektedir<sup>70</sup>. Konut sorununa ilişkin bizim

---

<sup>67</sup> Dawkins, C. (2020). “The Right to Housing in an Ownership Society”, *Housing and Society*, V. 47., No. 2., s. 1.

<sup>68</sup> Kenna, P. (2008). “Globalization and Housing Rights”, *Indiana Journal of Global Legal Studies*, V. 1, No. 2, s. 407. Küreselleşme ve insan hakları değerlendirmesi için ayrıca bkz. Dinçkol, A. (2006). “Küreselleşme ve İnsan Hakları”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Doç. Dr. Mehmet Somer’e Armağan Özel Sayısı*.

<sup>69</sup> Bulut, N. (2019). s. 215.

<sup>70</sup> Örüçü, E. (1972). s. 53.

bu noktada dikkat çekeceğimiz tartışma çerçevesi daha çok meselenin sosyoekonomik boyutuna -piyasa temelli konut sektörü- ilişkindir.

Bu noktada kent kuramcısı David Harvey, hem siyasi hem de etik açıdan “insan hakları ideallerinin” öne çıkarıldığı bir döneme tanıklık ettiğimizi kaydetmiştir. Ona göre özellikle siyasi hakları güvence altına almak ve “daha iyi bir dünya” inşa etmek adına bu hakları güçlendirme yönünde yoğun bir çaba sarf edilmektedir. Ancak bütün bu çabaların merkezi kavramlarını çoğunlukla ‘bireysellik ve mülkiyet’ temelli olduğunu ve bu yüzden neoliberal piyasanın egemen anlayışını sorgulama noktasında uygun bir durum yaratmadığını haklı biçimde ifade etmiştir. Böylece neoliberal dünya, “mülkiyet hakkı” ve “kâr oranlarının” diğer tüm hak kavram ve kategorilerini yadsıdığı bir evren yaratmıştır<sup>71</sup>.

Neoliberal dünyada konut hakkına ilişkin sorun; finansal küreselleşme, göç, sosyal konutların özelleştirilmesi ve bir meta olarak konutların pazarlanması bağlamında yeni bir global boyut kazanmıştır<sup>72</sup>. Konut hakkı globalleşen metalaşma sürecine ve finansallaşma şiddetine maruz kalmıştır. Nitekim sanayileşme sürecinde kentleşmesini gerçekleştirmiş toplumların birçoğunda konut, pazar malı olarak üretime ve takasa konu olan ve ipotek edilebilir nitelikte bir meta olarak kabul edilmiştir<sup>73</sup>. Nitekim metropoller, her zaman “para ekonomisi” için elverişli bir zemin sunmakta ve buna bağlı biçimde söz konusu ekonomik formun egemenliği altında kalmaktadır. Bu kentsel mekânlarda “ekonomik mübadelenin çoğulluğu ve yoğunluğu” metaya dönüşen mübadele araçlarını önemli bir konuma getirmektedir<sup>74</sup>. Konutun bir yanda en temel insani ihtiyaçlardan birisini oluşturan barınma gereksinimini karşılayan bir araç diğer yanda ise ticari bir metaya dönüşen mübadele aracı olması işlevsel bir gerilim doğurmaktadır. Söz konusu gerilim, dünya genelinde kamusal ölçekte konut politikalarının farklılaşmasının temelini oluşturmaktadır<sup>75</sup>.

Konut politikaları çerçevesinde konut hakkı, konutun refah devleti politikası için bir alan olduğunu gösteren politik bir “endişe göstergesi” olarak görülmektedir. Bu yüzden konut hakkının ulusal hükümetler

---

<sup>71</sup> Harvey, D. (2015). *Asi Şehirler*, Temiz, A.D. (çev.) İstanbul: Metis Yayınları, s. 43.

<sup>72</sup> Kenna, P. (2010). s. 11.

<sup>73</sup> a.g.e. s. 11.

<sup>74</sup> Simmel, G. (2009). s. 319.

<sup>75</sup> Kenna, P. (2010). s. 11.

açısından ne anlam ifade ettiğini anlamak adına öncelikle devletlerin konut hakkına yönelik politikalarının ardında yatan “genel refah” mantığını kavramamız gerekmektedir<sup>76</sup>. Bu çerçevede her biri belirli bir konut temin etme amacına matuf biçimde konut hakkına ilişkin iki alternatif yorum önerilmektedir. Bu alternatif yorum çiftinden ilki, “seçici konut politikası”; ikincisi ise “evrensel konut politikasıdır”. Seçici konut politikasında, devlet, genel konut piyasasında “korunmalı” bir tamamlayıcı etki yaratmayı amaçlamaktadır. Böylelikle konut hakkı çerçevesinde daha düşük gelirli haneler için birtakım asgari yasal güvenceler/haklar temin edilmektedir. Evrensel konut politikasında ise devlet, her tür haneye konut sağlamak için genel konut piyasasına yönelik olarak birtakım düzenlemeler gerçekleştirmektedir. Bu çerçevede devlet, yasal güvenceler sağlamak yerine hane halkını piyasa aktörü konumunda destekleme amacı gütmektedir. Ayrıca bu konut politikası çerçevesinde bir sosyal hak olarak nitelendirilen konut hakkı açısından “yeterli konut” toplumsal yaşama katılım için gerekli bir koşul olarak değerlendirilir<sup>77</sup>.

Hem seçici hem de evrensel konut politikasında piyasa, ana dağıtım mekanizması olarak görülmektedir. Bu iki politika arasındaki temel fark, devlet müdahalesi noktasında ortaya çıkmaktadır. Öyle ki “seçici politika”, konut tedarikini “açık pazar” ve “korunan sektör” olmak üzere iki bölüme ayırmaktadır. “Açık pazarda veya piyasada”, kapitalist bir ekonomide mülkiyet hakkını ve mübadele özgürlüğünü güvence altına alan genel düzenleme dışında herhangi bir kamusal müdahillik söz konusu değildir. “Korunan sektör” ise bireysel ihtiyaç analizleri, seçici sübvansiyonlar ve kapsamlı düzenlemeler çerçevesinde iyi tanımlanmış bir konut stokundan oluşmaktadır. Bu tür sistemlerde korunan ve ihtiyaçları test edilen sektörün rolü, yurttaşlara asgari barınma standardı sunmaktır. Bu noktada bir hane halkının piyasadan konut temin etmede güçlük çektiği durumlarda konut hakkının yasayla güvence altına alınması makul ve olanaklı hâle gelmektedir. O yüzden seçici konut politikasında konut hakkı, hane halklarının piyasada baş edebilmesi güç olan ekonomik koşullar karşısında yasal bir güvenlik ağı olarak karşımıza çıkmaktadır<sup>78</sup>.

---

<sup>76</sup> Bengtsson, B. (2002). “Housing as a Social Right: Implications for Welfare State Theory”, *Scandinavian Political Studies*, V. 24, No. 4, s. 262.

<sup>77</sup> a.g.e. s. 265.

<sup>78</sup> a.g.e. s. 262.

İnsanların barınma ihtiyacını karşılama amacı ile birincil bir sosyal işleve sahip olan konut, “ev sahipliği, ekonomik tasarruf ve servet birikimi” noktasında bireysel ekonomik güvenlik sağlama işlevine de sahip olmuştur. Neoliberal dünya düzeninde konut, piyasa tarafından yönetilen bir metaya dönüşmüş olmakla birlikte özellikle geçtiğimiz on yıllarda, küresel finansal aktörler bu pazarda giderek daha da baskın hâle gelmiştir. “Konutun finansallaşması”<sup>79</sup> olarak adlandırılabilir bu eğilim, konutun birincil işlevini barınma olanağı yaratan bir mekân olmanın ötesinde yatırım ve hızlı kâr için bir metaya dönüştürmüştür. Bu eğilim, büyüyen finans sektörünün artık ekonomik faaliyete ve servet birikimine egemen olduğu “çağdaş kapitalizmin finansallaşması” olarak nitelendirilen daha geniş bir olgunun parçası olarak görülmektedir<sup>80</sup>.

Bir başka deyişle “konutun finansallaşması” konut ve finans piyasalarındaki yapısal değişiklikleri ve küresel yatırımları ifade etmektedir. Bu bağlamda konut, bir meta ve servet biriktirme aracı veya genellikle küresel piyasalarda alınıp satılan finansal araçlar için bir teminat olarak değer görmektedir. Küresel ölçekte konutun finansallaşmasının paradigmatik kökenini oluşturan neoliberalizm, konut piyasalarının deregülasyonu ve finansal kurumlar tarafından dayatılan ve devletler tarafından kabul edilen yapısal uyum programlarına dayanmaktadır<sup>81</sup>.

Bu anlayış doğrultusunda biçimlenen konut tasavvuru, konutların giderek artan bir şekilde “sosyal bir emtia olmaktan ziyade, zenginlik ve yatırım için bir araç” olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Sektörel finansallaşma dinamiği, “konutun bir meta olmaktan öte bir hak konusu olduğu” gerçeğinin kolayca yadsınmasına yol açmaktadır. Finansallaşma eğilimi, hak temelli biçimde barınmayı hükümetlerin güvence altına alması gereken insan hakları söyleminden ayırmaktadır. Finansallaşma yönündeki bu eğilim özellikle düşük ve orta gelirli hanelerin sosyoekonomik açıdan olumsuz yönde etkilenmelerinin yolunu açmaktadır. Nitekim bugün dünya genelinde insanlar, yeterli konut

---

<sup>79</sup> “Finansallaşma” (veya metalaştırma), “konut sektöründeki finansal piyasaların ve şirketlerin daha önce görülmemiş hâkimiyeti ve genişleyen rolü” için kullanılan bir terimdir. Bkz. Leijten, I. ve Bel, K. (2020). “Facing Financialization in the Housing Sector: A Human Right to Adequate Housing For All”, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, V. 38, No. 2., s. 100.

<sup>80</sup> a.g.e. s. 100.

<sup>81</sup> United Nations General Assembly (2017). Report of the Special Rapporteur on Adequate Housing as a Component of the Right to an Adequate Standard of Living, and on the Right to Non-Discrimination in this Context, A/HRC/34/51, s. 3.



eksikliğine bağlı yoksunluklarla karşı karşıya bulunmaktadır. İnsanlar güvenli, sağlıklı ve onurlu bir yaşam ihtiyacını karşılayacak uygun bedel mukabilinde bir yaşam alanı sağlayacak konut bulabilmenin imkânsızlığı ile yüzleşmektedir. Bu noktada özellikle kadınlar, konut güvensizliğinden orantısız bir biçimde etkilenmektedir. Yine bu ağır bilançonun bir göstergesi olarak evsizliğin dünyanın en zengin ülkelerinde bile bir yoksunluk biçimi olarak varlığını sürdürdüğü görülmektedir<sup>82</sup>.

Nitekim konut problemi, temel sosyal sorunlar arasında güncelliğini hiçbir zaman yitirmeyen ve oldukça yoğun tartışmalara yol açan meseleler arasında varlığını sürdürmektedir. Sosyal bir kavramsallaştırma olarak “konut ihtiyacı” ile ekonomik bir kavramsallaştırma olan “konut talebi” birbirinden ayrı iki sorun alanı olarak karşımızda durmaktadır. Ulusal ölçekte yaşanan konut sorunları, taşıdığı sosyal önemlerinden ötürü, politik açıdan da oldukça kritik bir önemi haizdir. Bu noktada devletler, var olan sosyal talep ile ihtiyaç arasındaki dengeyi gözeterek ve talebi ihtiyaçlarla aynı düzeye getirerek etkin bir konut politikası geliştirebilirler<sup>83</sup>.

Sonuç olarak neokapitalist dünyada finansallaşma dinamiği insan hakları ve özellikle yeterli konut hakkı açısından birtakım sosyoekonomik sorunları bünyesinde barındırmaktadır. İlk adım olarak finansallaşmadan kaynaklanan uygunsuz barınma koşulları, ayrımcılık, tahliyeler ve evsizlikle mücadele için konut sorununu çözmeye yönelik genel bir başlangıç noktası olarak görünebilir. Ancak ağır yaşam koşulları altında yaşayanlar için bu zorlukları çözmek adına konut politikasının bir insan hakları meselesi olarak ele alınması gerekmektedir. Zira konut politikaları bir “insan hakkı sorunu” olarak ele alındığında daha kuşatıcı bir insan hakları kuramı ve daha güvenceli bir insan hakları pratiği yaratma potansiyeli ortaya çıkacaktır<sup>84</sup>.

## **VII. PANDEMİ DÖNEMİNDE KONUT HAKKI**

Küreselleşen bir halk sağlığı krizine dönüşen Covid-19 pandemisinin olağanüstü koşullarında konut politikası ve konut hakları hayati önemi haiz bir mesele olarak karşımızda durmaktadır. Zira Covid-19 salgınına karşı mücadelede konut, “evde kalma, karantina, hijyen ve sosyal

---

<sup>82</sup> Leijten, I. ve Bel, K. (2020). s. 95.

<sup>83</sup> Örucü, E. (1972). s. 55.

<sup>84</sup> a.g.e. s. 113.



mesafe" uygulamalarının yaşama geçirilmesini olanaklı kılacak yaşamsal alanı ifade etmektedir. Bununla birlikte pandemi öncesinde var olan konut krizi ve salgının patlak vermesini izleyen ekonomik gerileme, bir halk sağlığı acil durumunu küresel boyutlarda bir konut acil durumuna dönüştürme tehdidini de barındırmaktadır<sup>85</sup>. Covid-19 salgını "sağlık, eğitim, ekonomi ve siyaset" alanlarında yol açtığı zorlukların yanı sıra global ölçekte bir "konut sorununa" yol açmıştır. Bu küresel sorun karşısında devletlerin giderek büyüyen "konut acil durumuna" müdahale etme konusunda etik bir sorumluluğu bulunmaktadır<sup>86</sup>. Bu noktada temel ekonomik ve sosyal hakları güvence altına alacak önlemlere öncelik vermek büyük önem arz etmektedir. Hem bireysel hem de toplumsal olarak pandemi ile mücadele sürecinin etkin biçimde yürütülebilmesi yeterli ve güvenli konutların varlığı ile mümkün olabilecektir. Nitekim temiz su ve sanitasyona erişimin temel bir sorun olduğu gecekondü sakinleri ve evsizler açısından "sosyal mesafe, kendi kendine izolasyon ve hijyen" imkânsız bir durum olarak karşımızda durmaktadır. Bu kriz sürecinde devletler "sosyal devlet" ilkesine bağlı biçimde yurttaşları için yiyecek, su ve sanitasyon ile yeterli barınmanın mevcut olduğundan emin olmak zorundadır<sup>87</sup>.

Pandemi süreci; barınma ve konut hakkına ilişkin yerleşik hiyerarşileri, sosyal ayrışmaları ve "etnik köken, ırk, cinsiyet vb. temelli" eşitsizlikleri daha da görünür kılmıştır. Azınlıklar ve diğer savunmasız gruplar arasında ölüm ve enfeksiyon oranları önemli ölçüde daha yüksek bir seyir izlemektedir. Ne yazık ki salgının neden olduğu ekonomik kriz, bu eşitsizlikleri daha da derinleştirmektedir. Uluslararası insan hakları hukukuna göre yeterli konut hakkı, herhangi bir istisnaya tabi değildir. Bu nedenle istisnai durumlar, devletlerin zorla tahliye yaşağını görmezden gelmelerine veya yeterli barınma hakkını koruma yükümlülüklerini ihlal etmelerine olanak tanımamaktadır<sup>88</sup>. Nitekim bu hakka ilişkin sınırlamalara -yasayla belirlendiği ölçüde- bu hakkın

---

<sup>85</sup> United Nations (2020). "COVID-19 and The Right to Adequate Housing: Impacts and the Way Forward", A/75/148, s. 2.

<sup>86</sup> Rogers, D. ve Power, E. (2020). "Housing Policy and the COVID-19 Pandemic: The Importance of Housing Research During this Health Emergency", *International Journal of Housing Policy*, V. 20., No. 2., s. 177.

<sup>87</sup> United Nations (2020). "COVID-19 and Human Rights-We Are All In This Together", New York: United Nations Publishing, s. 8.

<sup>88</sup> United Nations (2020). "COVID-19 and The Right to Adequate Housing: Impacts and the Way Forward", New York: United Nations Publishing, s. 19.

doğası ile uyumlu olduğu sürece ve yalnızca demokratik bir toplumda genel refahı artırmak amacıyla izin verilebilir. Devletler, her bir yurttaşın konutundan tahliye karşı korunmasına ilişkin bir güvence sağlamak durumundadır. Bu amaçla devletlerin, ulusal ve yerel yönetimlerin iş birliği içerisinde geliştirdiği kurumsal çabaların etkili olmasını sağlamak adına gerekli kaynakların ve kapasitelerin ulaşılabilir olmasını temin etmeleri gerekmektedir<sup>89</sup>.

İnsan onuruna yaraşır biçimde yeterli düzeyde konut hakkına erişim, hâlen ölümcül etkisini sürdüren pandemi döneminde esaslı bir insan hakları sorunu olarak dikkate alınmalıdır. Öyle ki barınma imkânı, bir kişinin Covid-19'dan ciddi biçimde etkilenmeye karşı savunmasızlık düzeyini belirleyen temel faktörlerden birisini oluşturmaktadır. Ayrıca kişinin yaşamını sürdürebileceği yeterli ve güvenli bir mekânın yokluğunda kendisini ve başkalarını virüsten koruması neredeyse imkânsız bir durumdur<sup>90</sup>. O nedenle pandemi ile global mücadelenin esaslı silahlarından birisini yeterli konut imkânı oluşturmaktadır.

Bu çerçevede Ulusal hükümetler, Covid-19 pandemi eğrisini düzleştirmek ve enfeksiyon oranlarını düşürebilmek adına, “evde kal”, “evde karantina”, “sosyal mesafe” ve “ellerini yıka” gibi birtakım kamu sağlığı politikalarını devreye sokmuşlardır. Bütün bu politikalar, herkesin yeterli temizlik olanaklarına sahip olduğu bir meskenin varlığı varsayımına dayanmaktadır. Ancak küresel ölçekte evsiz yaşayan 800 milyon kadar insan açısından durumun bu merkezde olmadığı aşikârdır. Pandemi sürecinde yeterli konuta erişim eksikliği, evsiz yaşayan insanlar için potansiyel bir ölüm cezası olarak varlık göstermekte ve daha geniş bir popülasyonu sürekli risk altına sokmaktadır<sup>91</sup>. İster pandemi gibi global bir kriz sürecinde olsun isterse olağan dönemlerde olsun etnik kökene ve/ya yasal statüye bakılmaksızın evsizlik, temelde insan haklarının ilk bakışta ihlali niteliğindedir. Barınma hakkının yanı sıra sağlık ve beslenme hakkının sağladığı temel güvenceler, insan onuru ve

---

<sup>89</sup> Farha, L. (2020). “COVID-19 Guidance Note: Prohibition of Evictions 2020”, New York: United Nations Publishing, [https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Housing/SR\\_housing\\_COVID-19\\_guidance\\_evictions.pdf](https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Housing/SR_housing_COVID-19_guidance_evictions.pdf) (Erişim tarihi: 25/10/2020).

<sup>90</sup> Amnesty International (2020). “Affordable Housing for All: Key to Building a Resilient Post-COVID-19 World”, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2020/10/affordable-housing-key-to-resilience-post-covid/> (Erişim tarihi: 28/10/2020).

<sup>91</sup> Farha, L. (2020). “COVID-19 Guidance Note: Protection for Those Living in Homelessness”, New York: United Nations Publishing, s. 1.

yaşamının korunması için o kadar temeldir ki, olağanüstü durumlarda bile bu hakların askıya alınması mümkün değildir. Bu bağlamda devletler, daha geniş nüfusun korunmasını sağlamak amacıyla evsizlerin barınma ihtiyaçlarını acil ve öncelikli bir durum olarak dikkate almak durumundadır<sup>92</sup>.

Yaşam hakkını güvence altına almak adına konutların yaşamsal önemine tüm dünyanın tanıklık ettiği günümüz koşullarında devletler, barınmanın sosyal işlevlerini korumaya dair yenilenmiş bir yükümlülüğe sahip bulunmaktadırlar. Buna göre barınmanın bir finansal varlık veya güvenli yatırım seviyesine indirgenmemesi için ortak eylemler gerçekleştirilmelidir. Bu çerçevede devletler, insan haklarının “finansal politika, ekonomik yönetim ve mali denetim” çerçevelerinin merkezinde olmasını sağlamalıdır. İçinde bulunduğumuz kriz dönemi, finansal ve barınma sistemlerimizde var olan yapısal eşitsizlikleri ele almak ve bunların uluslararası insan hakları çerçevesinde yeniden değerlendirmek adına uygun bir durum yaratmıştır<sup>93</sup>.

Özellikle kentsel mekânın kapitalist üretiminin çelişkilerinin derinleştiği bu dönemde barınma imkânı ve konut hakkına erişimde aşırı eşitsizlikler daha da can yakıcı biçimde ortaya çıkmaktadır. Konut hakkına erişimle ilgili olarak kişisel hijyeni sağlamak, mesafe ve sosyal izolasyonu temin etmek gibi önleyici tedbirlerin uygulanmasını garanti etmenin etkisizliğiyle ilgili olarak pandemi, kentsel mekânın kapitalist üretiminin çelişkilerini dramatik bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Hatta bu çelişkiler, Covid-19 öncesi dönemden gelen sosyobölgesel eşitsizlikleri ve konutsal ayırım sınırlarını daha da genişletmiştir<sup>94</sup>.

Bu çerçevede BM Özel Raportörü'nün hazırlamış olduğu '*Evsizlik İçinde Yaşayanlar için Covid-19 Kılavuz Notunda*' bir dizi tedbir öngörülmüştür. Bu kapsamda ilkin virüs semptomları gösteren evsiz kişilere ve Koronavirüs testi pozitif çıkanlara güvenli bir kalacak yer, acil tıbbi müdahale, gıdaya erişim ve karantınayı veya izolasyonu yönetebilmeleri için gerekli tıbbi ve diğer desteklerin sağlanması öngörülmüştür. Özellikle evsiz kalan aileler,

---

<sup>92</sup> a.g.e. s. 1.

<sup>93</sup> Farha, L. (2020). "Protecting Housing from Financialization and Building Back a Better Future", New York: United Nations Publishing, [https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Housing/SR\\_housing\\_COVID-19\\_guidance\\_finacilization.pdf](https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Housing/SR_housing_COVID-19_guidance_finacilization.pdf) (Erişim tarihi: 25/10./2020).

<sup>94</sup> Mendes, L. (2020). "How Can We Quarantine Without A Home? Responses of Activism and Urban Social Movements In Times of Covid-19 Pandemic Crisis In Lisbon", *Journal of Economic and Social Geography*, V. 111., No. 3., s. 324.

kadınlar ve çocuklar, fiziksel veya psikososyal engelliler ve özel risk altındaki kişiler için (65 yaşın üzerindeki veya kronik rahatsızlıkları olanlar) yeterli konut sağlanmasına daha fazla özen göstermesi gerektiği ifade edilmiştir. İlgili rapora göre mümkün ve uygun olan durumlarda hükümetler, evsiz nüfusun salgın esnasında ve sonrasında barınmasını sağlamanın ve kamusal varlıklarını artırmanın bir yolu olarak kısa ve uzun vadede erişilebilir konutlar satın almalıdır<sup>95</sup>.

Bu minvalde pandemi döneminde konut hakkını korumaya yönelik önlemlerin iki temel kategoriye ayrıldığını ifade edebiliriz. Bunlardan birisi barınmayı sürdürmeyi hedeflerken diğeri evsiz kalan nüfusun hızlı biçimde yeniden barınma ihtiyacını gidermeyi amaçlamaktadır. İlk kategori “tahliye, ipotek, askıya alma, kira desteği veya devlet destekli mikro krediler” için kısmi bir yasaklama içermektedir. İkinci kategori yerel makamlar veya hayır kurumları tarafından yapılan girişimleri, acil durum barınaklarının açılması ve evsiz bireylere veya ailelere barınma imkânı sağlanması gibi girişimleri içermektedir<sup>96</sup>.

Bu kapsamda örneğin pandemi sürecinde konut hakkını güvence altına almaya yönelik Batı Bengal ve Delhi Hükümetleri okullarda ve toplum merkezlerinde yoksullar ve göçmenler için geçici barınaklar kurmuştur. Bazı ülkeler, insanların evlerini kaybetmelerini önlemek adına tahliyeleri geçici olarak durduracaklarını açıklamıştır. New Orleans Kent Yönetimi, evsizleri merkezî iş bölgesindeki geçici otel konutlarına taşımıştır. Bazı kentler, pandeminin yol açtığı halk sağlığı krizi karşısında savunmasız olan ve sokaklarda yaşayan insanlar için otellerde barınma imkânı sağlamıştır. Yine Berlin Kent İdaresi, evsizler için 400 yataklı bir pansiyon imkânı sunmuştur<sup>97</sup>.

Diğer yanda İtalya’da salgın nedeniyle tahliyelerin askıya alınması öngören ve 31 Aralık 2020 tarihine kadar geçerli olmak üzere hak ihlallerini önleyici yasal ve politik düzenlemelere yer verilmiştir. Ancak

---

<sup>95</sup> Farha, L. (2020). “COVID-19 Guidance Note: Protection for Those Living in Homelessness”, s. 3.

<sup>96</sup> Vilenica, A.; McElroy, E.; Ferreri, M.; et al (2020). “Covid-19 and Housing Struggles: The (Re) makings of Austerity, Disaster Capitalism, and the No Return to Normal”, *Radical Housing Journal*, V. 2., No. 1., s. 11-12.

<sup>97</sup> World Bank Group (2020). “Global Responses to COVID-19 in Slums and Cities: Practices from Around the World”, GSG Urban Poverty and Housing Working Document Draft <http://pubdocs.worldbank.org/en/829971589899181351/May15-Response-to-COVID-in-Slums-and-Cities.pdf> (Erişim tarihi: 23/10/2020). Ayrıca bkz., Kılıç, M. (2020). “Pandemi Dönemi İnsan Hakları Siyaseti: Hak ve Özgürlükler Düzeninin Kırılma Noktası”, *Adalet Dergisi*, S. 64., ss. 11-55.

buna rağmen bazı yerel İtalyan yetkililer Romanların zorla tahliyesini gerçekleştirmişlerdir. 11 Ağustos 2020 tarihinde, Roma'daki gayri resmi Roman yerleşim yeri olan via del Foro Italiaco'dan bölge sakinleri zorla tahliye edilmiştir. Yine Torino'da Roman aileleri, Ağustos-Eylül 2020 tarihleri arasında üç kez ayrı kamplarda evlerinden tahliyeye zorlanmışlardır. En son vuku bulan bu zorunlu tahliyeler, Romanların İtalyan yetkililer tarafından maruz kaldığı uzun süredir devam eden barınma/konut hakkı ihlallerinin daha da artmasına yol açmıştır<sup>98</sup>.

Bu bağlamda Avrupa Eylem Koalisyonu (*European Action Coalition*), pandemi sürecinde '*kapitalizm ve ırkçılık salgınıyla mücadele*' sloganıyla bir *Konut Adaleti Manifestosu* yayımlamıştır. İlgili manifesto, "yaşam alanlarından tahliyelerin durdurulmasını", "hükûmete ödenen kira bedellerinin kaldırılmasını", "özel kiralamalara yönelik kontrolün sağlanmasını", "sözleşme durumuna veya borcuna bakılmaksızın herkesin suya, gaza, elektriğe ve internete kısıtlama olmaksızın evrensel erişiminin temin edilmesini", "barınaksız kalanlar için yaşam alanları ve sosyosaglık hizmetlerinin sağlanmasını", "kalabalık alanlarda yaşayanların korunmasını", "boş evleri işgal etmenin cezalandırılmamasını", "toplu konut oluşturmak için kamulaştırma çalışmalarının yapılmasını", "kentlerde bulunan boş binalarının sosyal konutlara dönüştürülmesini" ve "aile içi şiddetten etkilenen kişilere konut desteğinin sağlanmasını" öngörmektedir<sup>99</sup>.

Pandemi döneminde konut ve konut hakkına ilişkin değerlendirilmesi gereken diğer bir husus, toplu konutların Covid-19'un yayılım hızını artırma olasılığıdır. Bu olasılık, ülke genelinde pandeminin yayılım hızının kontrolden çıkmasına yol açabilecek bir durum yaratabilir. Bu durum, toplu konut yapılaşmasına veya sosyal konut üretimine ilişkin mimari tasarımın yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır<sup>100</sup>. Hatta bu konuya ilişkin tartışma, bütünüyle şehir planlaması ve mimarisi noktasında yaratıcı yeni tarzların geliştirilmesine ilişkin olarak da sürdürülmelidir. Bu noktada dikey mimari ve yığmsal yapılaşmanın yerine kent mekanlarının ranta kurban edilmeyecek biçimde tanzim edilmesine ilişkin adımlar atılmalıdır.

---

<sup>98</sup> Amnesty International (2020).

<sup>99</sup> European Action Coalition (2020). "Manifesto for Housing Justice: Fighting the Pandemic of Capitalism and Racism", <https://housingnotprofit.org/manifesto-for-housing-justice-fighting-the-pandemic-of-capitalism-and-racism/> (Erişim tarihi: 28/10/2020).

<sup>100</sup> Power, E.; Rogers, D. ve Kadi, J. (2020). "Public Housing and COVID-19: Contestation, Challenge and Change", *International Journal of Housing Policy*, V. 20., No. 3., s. 313.

Nitekim insan sağlığı, özellikle pandemi dönemlerinde sağlık sektörünün ötesinde birçok faktörden etkilenmektedir. Geliştirilen kent politikaları solunan havayı, kullanılan alanların kalitesini, içilen suyu, gıdaya erişimi ve diğer kentsel gereksinimleri tanımladığından 21. yüzyılda hastalıkların önlenmesinde “kent planlaması” merkezî bir rol üstlenmektedir. Planlama sonucunda alınan politik kararlar, ülke nüfusları açısından büyük sağlık riskleri yaratabileceği gibi tersine daha sağlıklı bir çevre, yaşam alanları ve yaşam tarzlarını da teşvik edebilir; daha yaşanılabilir sağlıklı kentler ve toplumlar yaratabilir. Sağlık ve refahı, kent planlamasının merkezine yerleştirmek, neticede kentsel alanlardaki eşitsizlikleri minimize etmek adına önemli imkânlar sunabilir<sup>101</sup>.

Uzun erimli ve sürdürülebilir konut politikalarının “*Daha İyi Bir Kentsel Geleceğe*” ulaşmanın temel yapı taşlarından birisini oluşturduğunda kuşku bulunmamaktadır. Devletlerin konut üretimini planlama ve sağlama noktasındaki başarısızlığı, “gecekondulaşmanın ve evsizliğin” artmasına neden olmaktadır. Uzun vadede ulusal hükûmetlerin sosyal konut stokunu artırmak ve konutları ayırım gözetmeksizin herkes için uygun fiyatlı ve erişilebilir hâle getirmek için gerekli kaynakları ayırması gerekmektedir. Pandemi ile mücadele stratejisi, gecekondu bölgelerinde yaşayanlar, mülteciler, sığınmacılar ve evsiz kalan insanlar gibi en marjinalize ve kırılğan toplum kesimleri de dâhil olmak üzere herkesin anlamlı katılımıyla oluşturulan ulusal çaplı bir konut politikasını içermelidir<sup>102</sup>.

Sonuç olarak Covid-19 pandemisi, neoliberal küresel dünyada varlık gösteren konut haklarına ilişkin sosyoekonomik sorunları daha da derinleştirmiştir. Barınma ihtiyacı ve konut hakkına ilişkin giderek derinleşen bu global politik sorun, pandemi öncesi dönemi de kapsayan bir kamusal mesele olarak karşımızda durmaktadır. Bu nedenle kamu sağlığının global ölçekli siyasal bir sorun alanı olarak yönetilmesinin gerekliliği ortaya çıkmış bulunmaktadır.

## **SONUÇ YERİNE**

Varlığın imkânı olarak mekân, insani yaşam kurabilmenin, yaşamı idame ettirebilmenin ve bir yerde mesken tutabilmenin öz yurdunu oluşturmaktadır. Mekânda konumlanan haneler, insana barınma imkânı

---

<sup>101</sup> UN-HABITAT ve WHO (2020). *Integrating Health in Urban and Territorial Planning: A Sourcebook*, Geneva, s. 13-14. Ayrıca bkz., Wagner, J. (2020). “Health, Housing, and ‘Direct Threats During a Pandemic’”, *Journal of Law and the Biosciences*, V. 7., No. 1., ss. 1-15.

<sup>102</sup> Amnesty International (2020).

sunan bir huzur ve sükûn yurdu olarak ortaya çıkmaktadır. Kişinin düşünceleri, anıları ve düşleri için hanesi en büyük bütünleştirici gücü temsil etmektedir. Bu nedenle insanın yaşam kurduğu hane (mekân) ile bağlantı kurma gereksinimi çok boyutlu bir tahlili gerekli kılmaktadır. Bu bakımdan kişinin kendisini bir yere ait hissetmesi için uygun bir varlık zemini kuran hane ya da konut, “mekân-insan ve kent-beden” diyalektiği içinde anlamlandırılmalıdır.

Tarihsel süreçte “mekân üretim” tarzları, kentleşme olgusunu belirleyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Mekânın özgül üretim tarzlarına bağlı biçimde şekillenen modern kent yaşamı, sosyal ve ekonomik etkileşimleri artıran bir habitat yaratmaktadır. Tüm bu etkileşimler “mekân ile kent, kent ile konut ve konut ile insan” arasındaki diyalektik ilişkiyi hep canlı tutmaktadır. Bu çerçevede konut, insani yaşamın hak temelli bir gereği olarak dikkate alınmak durumundadır. Ancak sanayileşme sürecine bağlı biçimde kentleşmiş toplumların çoğunda konut, bu varoluşsal anlam evreninden ve etik-juridik çerçevesinden koparılmıştır. Buna bağlı biçimde konut, bir meta olarak kapitalistik piyasa dinamiklerinin akışına terk edilmiştir. Her ne kadar konut, insanlara bir yuva sağlamak gibi birincil düzeyde bir yaşamsallığa ve sosyal işleve sahip olsa da küreselleşme ile birlikte konutun varoluşsal ve işlevsel anlamı yıkıma uğramıştır. Bu meyanda somut biçimde küresel neoliberalizm “kentleşme, konut sistemleri, konut politikası ve konut hakları” üzerinde insan hakları bağlamında sarsıcı bir yıkım etkisine sahip olmuştur.

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde dünya çapında varlık gösteren ekonomik darboğazın gerekçesi olarak kabul edilen “sosyal devlet ilkesi” çerçevesinde uygulamaya konulan refah politikaları yerini neoliberal politikalara terk etmiştir. Bu doğrultuda devletin küçülmesi, özelleştirme ve deregülasyon süreci başlamıştır. Bu süreçte neoliberalizmin küreselleşmesiyle birlikte “üretim, tüketicilik, hızlı değişim dinamiği ve teknolojik dönüşüm” acımasız gelişmeler olarak karşımıza çıkmıştır. Global egemen güçlerin hegemonisi ile yönlenen küreselleşme, dünya ulusları için bazı ilerleme olanakları sunmasına rağmen dünya nüfusunun çoğunluğu açısından bu durum evsizlik ve daha fazla yoksullaşmayı beraberinde getirmiştir<sup>103</sup>.

Nitekim yukarıda Galtung’un “insan hakları ve gelişme” diyalektiği çerçevesinde renk kodlaması ile nitelendirdiği haklar kümesine referansla

---

<sup>103</sup> Kenna, P. (2008). s. 455.



ifade edecek olursak bugün dünyada “kırmızı” kuşakta yer alan haklar (ekonomik, sosyal ve kültürel haklar), “mavi” kuşağa (medeni ve siyasi haklar) dönüşmekte hatta “mavi” daha da mavileşerek “küresel” ölçekte neoliberal politikalar çerçevesinde cesamet kazanmaya devam etmektedir. Bu durum, sosyal ve ekonomik haklar açısından giderek devasa bir boyuta erişen global yoksunlukları ve mağduriyetleri her geçen gün daha da derinleştirmektedir.<sup>104</sup>

Dönüşen devlet paradigması ve buna bağlı biçimde dönüşüme uğrayan ulusal siyasal pratikler doğrultusunda sosyal haklara ilişkin kamusal yükümlülük fikrinin giderek sönümlendiği görülmüştür. Hem sözleşmesel düzeyde hem de anayasal düzlemde normatif güvenceye sahip olmasına rağmen söz konusu haklar, insan hakları doktrini açısından kimi agnostik ve minimalistik değerlendirmelere konu edilmiştir. Literatürde ikinci kuşak haklar kataloğu olarak nitelenen “ekonomik, sosyal ve kültürel hakların” insan hakları doktrini açısından değerine ilişkin bu tartışmaları paranteze alarak ifade edecek olursak çağdaş dünyanın hızla dönüşen global dinamiklerine uyarlı biçimde insan hakları düşüncesinin yaratıcı gelişimini sürdürmesi kaçınılmaz bir gerçeklik olarak kabul edilmelidir. Buna bağlı biçimde insan onurunu muhafaza edebilmek adına insan hakları doktrininin gelişim dinamiğine uygun biçimde dönüşen katalog hakların çeşitlenerek zenginleşmesi icap etmektedir.

Sosyal haklar kataloğunun normatif güvenceye kavuşturulan temel hak alanlarından birisini kişinin doğrudan yaşam hakkına taalluk eden barınma ve konut hakkı oluşturmaktadır. Uluslarüstü ölçekte sözleşmesel ve anayasal düzeyde normatif güvenceye sahip olan konut hakkı, refah devleti uygulamalarına son veren global sosyoekonomik dinamikle birlikte özellikle kırılgan gruplar açısından yaşamsal riskler taşıyıcı biçimde bir aşınmaya maruz kalmıştır. Bu doğrultuda kamu idarelerinin mali olanakları çerçevesinde toplumsal gereksinimleri dikkate alarak barınma ihtiyacını karşılama noktasındaki isteksizlik, konut politikalarının dönüşümüne yol açmıştır. Temel insani yaşam açısından gerekli olan sosyal refahın tesisi noktasında ilgili hak alanının bölüşüm adaleti açısından haleldar edildiğine tanık olunmaktadır. Özellikle bu noktada siyasal iradenin konut politikasını sosyal haklar temelinde tahkim etmek yerine finansal temelde gelişimini deregülatif bir perspektifle izlemesi

---

<sup>104</sup> Galtung, J. (2013). s. 148.



toplumsal sınıflar arasındaki sosyoekonomik uçurumun derinleşmesine yol açmaktadır. Bu durum, sosyal adalet ilkesinin sınıfsal ayrışmanın ve buna bağlı biçimde ortaya çıkan yoksunlukların yıkıcı etkilerine karşı üstlenmiş olduğu kalkan olma görevini aşındırmaktadır.

İçinde bulunduğumuz pandemi döneminin kamu sağlığını tehdit eden ve sosyoekonomik tahribata yol açan yıkıcı etkileri ile daha da kırılğanlaşan gruplar açısından barınma ve konut hakkına ilişkin derin yoksunluklar yaşanmaktadır. Sosyal izolasyonu ve hijyeni gerekli kılan pandemi mücadelesinin en kırılğan gruplarını, evsizler ve insan onuruna yaraşır bir standarda sahip olmayan mekânlarda barınma durumunda kalan çaresiz kişiler oluşturmaktadır. Bu noktada özellikle en asgari düzeyde bile olsa insani barınağı bulunmayanlar ile gayri insani koşullarda kamplarda yaşam mücadelesi veren sığınmacılar dikkat çekmektedir. Tüm insanlık tarihinde kitlesel ölümlere ve derin insani trajedilere yol açan salgınlardan birisine tanıklık ettiğimiz ve her geçen gün bilançosu giderek daha da ağırlaşan Covid-19 pandemisi<sup>105</sup>, sağlık, eğitim ve konut hakları gibi temel sosyal haklara ilişkin siyasal paradigmanın yeniden gözden geçirilmesi durumunu ortaya çıkarmıştır. Bütünlüklü bir katalog olarak sosyal hakların insan hakları doktrini açısından hukukiliğine, siyasal meşruiyetine ve devlet politikasına ilişkin olarak yeni bir değerlendirmenin gereğini doğurmuştur.

Sonuç olarak küreselleşen neoliberal dünyada konutun varoluşsallığına ve işlevselliğine ilişkin yaklaşım tarzları gelişim göstermiştir. Ancak her ne kadar konut hakkına yönelik farklı anlayış tarzları çerçevesinde bir evrilme süreci söz konusu olsa da konut hakkı, temel bir insan hakkı olarak karşımızda durmaktadır. Bugün dünyada egemen olan piyasa temelli konut anlayışı, bireylerin yeterli konuta erişmesinin önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır. Bu yüzden neoliberal çağda aşınan ulus devletlerin “sosyal devlet ilkesi” çerçevesinde mali kaynakları el verdiği ölçüde diğer sosyal haklarla birlikte konut hakkını güvence altına almaya yönelik adımlar atması icap etmektedir. Bu gereklilik, ulusların insan hakları temelinde siyasi ve etik meşruiyetinin esaslı unsurlarından birisi olarak görülmelidir.

---

<sup>105</sup> Dünya Sağlık Örgütü 16 Aralık 2020 tarihli verilerine göre; Dünya genelinde 71.919.725 onaylanmış Covid 19 vakası bulunmaktadır. Onaylanmış ölüm sayısı ise 1.623.064 olarak kaydedilmiştir. Bkz., <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019> (Erişim tarihi: 16/12/2020).

## KAYNAKÇA

- ALGAN, Bülent (2007). *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- BACHELARD, Gaston (2018). *Mekânın Poetikası*, (çev. Alp Tümertekin), İstanbul: İthaki Yayınları, 5. Baskı.
- BARRY, Norman P. (1995). *An Introduction to Modern Political Theory*, London: The Macmillan Press, Third Edition.
- BENGTSSON, Bo (2002). Housing as a Social Right: Implications for Welfare State Theory, *Scandinavian Political Studies*, V. 24., No. 4., ss. 255-275.
- BHARDWAJ, Gaurav; ESCH, Thomas; LALL, Somik V. et al (2020). Cities, Crowding, and the Coronavirus: Predicting Contagion Risk Hotspots, *World Bank Group, Working Paper*, ss. 1-19.
- BULUT, Nihat (2003). Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu mu?, *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 52., S. 2., ss. 173-197.
- BULUT, Nihat (2009). *Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- CESCR General Comment 4: The Right to Adequate Housing, (7), UN Doc E/1992/23 (1992) UN Doc. E/1992/23-E/C.12/1991.
- DAWKINS, Casey (2020). The Right to Housing in an Ownership Society, *Housing and Society*, V. 47., No. 2., ss. 81-102.
- DERİCİLER YÜCEL, Özge (2014). *Sosyal Haklar ve İnsan Hakları Hukuku Çerçevesinde Devletin Yükümlülükleri: Refah Devletinin Krizi Ekseninde Bir İnceleme*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- DİNÇKOL, Abdullah (2006). Küreselleşme ve İnsan Hakları, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Doç. Dr. Mehmet Somer'e Armağan Özel Sayısı*, İstanbul.
- DONNELLY, Jack (2013). *Universal Human Rights in Theory and Practice*, London: Cornell University Press.
- DURKHEIM, Emile (2006). *Toplumsal İşbölümü*, (çev. Özer Ozankaya), İstanbul: Cem Yayınevi.
- DWORKIN, Ronald M (2007). *Hakları Ciddiye Almak*, (çev. Ahmet Ulvi Türkbağ), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- FARHA, Leilani (2020). COVID-19 Guidance Note: Protection for Those Living in Homelessness, New York: United Nations Publishing.
- FARHA, Leilani (2020). COVID-19 Guidance Note: Prohibition of Evictions, New York: United Nations Publishing.

- FARHA, Leilani (2020). *Protecting Housing from Financialization and Building Back A Better Future*, New York: United Nations Publishing.
- FEANTSA (2016). *Housing-Related Binding Obligations on States From European and International Case Law*, ss. 1-16.
- FOX O'MAHONY, Lorna ve SWEENEY, James A. (2011). *The Idea of Home in Law: Displacement and Dispossession içinde Fox O'Mahony, L. ve Sweeney, J. (Der.) The Idea of Home in Law, Displacement and Dispossession*, England: Ashgate Publishing, ss. 1-12.
- GALTUNG, Johan (2013). *İnsan Hakları Başka Bir Açıdan Bakış*, (çev. Müge Sözen), İstanbul: Metis Yayınları, İkinci Basım.
- HARRIS, David J.; O'BOYLE, Michael; BATES, Ed P.; Buckley, Carla M. (2013). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*, (çev. ed. Hülya Dinçer), Avrupa Konseyi.
- HARVEY, David (2015). *Asi Şehirler*, (çev. Ayşe Deniz Temiz), İstanbul: Metis Yayınları, Dördüncü Basım.
- HARVEY, David (2013). *Sosyal Adalet ve Şehir*, (çev. Mehmet Moralı), İstanbul: Metis Yayınları, Dördüncü Basım.
- HAYEK, Friedrich (1976). *Law, Legislation and Liberty: The Mirage of Social Justice*, London and New York: Routledge.
- HOHMANN, Jessie (2013). *The Right to Housing Law, Concepts, Possibilities*, London: Hart Publishing.
- İNCE, Nurten; BAKIR KANLI, İmam; ERYİĞİT, Burak (2017). *İnsan Hakkı Olarak Konut Hakkı, Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, C. 3., S. 2., ss. 21-36.*
- KABOĞLU, İbrahim Ö. (1995-1996). *Yerleşme Özgürlüğü ve Konut Hakkı, İnsan Hakları Yıllığı, C. 17/18, ss. 149-169.*
- KAPANİ, Münci (1993). *Kamu Hürriyetleri*, Ankara: Yetkin Yayınları, Yedinci Baskı.
- KENNA, Padraic ve JORDAN, Mark (2014). *Housing Rights in Europe: The Council of Europe Leads the Way içinde Kenna, P. (Der.) Contemporary Housing Issues in a Globalized World*, England: Ashgate Publishing, ss. 115-140.
- KENNA, Padraic (2011). *Can International Housing Rights Impact on Housing Systems içinde Fox O'Mahony, L. ve Sweeney, J. (Der.) The Idea of Home in Law, Displacement and Dispossession*, England: Ashgate Publishing, ss. 133-165.

- KENNA, Padraic (2010). International Instruments on Housing Rights, *Journal of Legal Affairs and Dispute Resolution in Engineering and Construction*, V. 2., No. 1., ss. 1-21.
- KENNA, Padriac (2008). Globalization and Housing Rights, *Indiana Journal of Global Legal Studies*, V. 1., No. 2., ss. 397-469.
- KILIÇ, Muharrem (2020). Pandemi Dönemi İnsan Hakları Siyaseti: Hak ve Özgürlükler Düzeninin Kırılma Doğası, *Adalet Dergisi*, S. 64., ss. 11-55.
- KILIÇ, Muharrem (2020). Pandemi Tehdit Karşısında Sağlık Hakkının Sosyo-Legal Dinamiği, *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Dergisi*, Yıl. 5, S. 2., ss. 1-46.
- Konut Politikaları* (2018). Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- KUCS, Arturs; SEDLOVA, Zane; PIERHUROVICA, Liene (2008). The Right to Housing: International, European and National Perspectives, *Cuadernos Constitucionales de la Cátedra Fadrique Furió Ceriol*, V. 64., No.65., ss. 101-123.
- LEFEBVRE, Henri (2019). *Mekânın Üretimi*, (çev. Işık Ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık, 5. Baskı.
- LEIJTEN, Ingrid ve BEL, Kaisa de (2020). Facing Financialization in the Housing Sector: A Human Right to Adequate Housing For All, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, V. 38., No. 2., ss. 94-114.
- MENDES, Luís (2020). How Can We Quarantine Without A Home? Responses of Activism and Urban Social Movements In Times of Covid-19 Pandemic Crisis In Lisbon, *Journal of Economic and Social Geography*, V. 111., No. 3., ss. 318-332.
- MONTEIRO, David C.; SHIBAO, Fábio Y. et al (2020). Socio-Spatial Self-Segregation By Housing and the Access to Citizens Rights, *Holos*, V. 1, No. 36, ss. 1-17.
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *The Right to Adequate Housing*, Fact Sheet No. 21/Rev. 1, 2014.
- ÖRÜCÜ, Esin (1972). *Sosyal Refah Devletinde Bir Sosyal Kamu Hizmeti Konut*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını.
- POWER, Emma R.; ROGERS, Dallas ve KADI, Justin (2020). Public Housing and COVID-19: Contestation, Challenge and Change, *International Journal of Housing Policy*, V. 20., No. 3., ss. 313-319.
- ROGERS, Dallas ve POWER, Emma (2020). Housing Policy and the

- COVID-19 Pandemic: The Importance of Housing Research During this Health Emergency, *International Journal of Housing Policy*, V. 20., No. 2., ss. 177-183.
- SHARR, Adam (2013). *Mimarlık İçin Heidegger*, (çev. Volkan Atmaca), İstanbul: Yem Yayınları.
- SIDOTI, Chris (1996). Housing as a Human Right, Human Rights and Equal Opportunity Commission, ss. 1-8.
- SIMMEL, Georg (2009). *Bireysellik ve Kültür*, (çev. Tuncay Birkan), İstanbul: Metis Yayınları.
- TAYLOR, Owen; LOUBIÈRE, Sandrine ve AUQUIE, Pascal (2020). Homelessness, Housing First, and the Right to Housing: Confronting Right and Reality, *Human Rights Review*, Springer, V. 21, ss. 373-389.
- TERMINSKI, Bogumil (2011). The Right to Adequate Housing in International Human Rights Law: Polish Transformation Experiences, *Revista Latinoamericana de Derechos Humanos*, V. 22., No. 2, ss. 219-241.
- UN-HABITAT ve WHO (2020), *Integrating Health in Urban and Territorial Planning: A Sourcebook*, Geneva.
- United Nations General Assembly (2017). Report of the Special Rapporteur on Adequate Housing as a Component of the Right to an Adequate Standard of Living, and on the Right to Non-Discrimination in this Context, A/HRC/34/51.
- United Nations (2019). Access to Justice for the Right to Housing, A/HRC/40/61.
- United Nations (2020). COVID-19 and Human Rights-We Are All In This Together, New York: United Nations Publishing.
- United Nations (2020). COVID-19 and The Right to Adequate Housing: Impacts and the Way Forward, A/75/148.
- Vilenica, Ana; McElroy, Erin; Ferreri, Mara et al. (2020). Covid-19 and Housing Struggles: The (Re)makings of Austerity, Disaster Capitalism, and the No Return to Normal, *Radical Housing Journal*, V. 2., No. 1., ss. 9-28.
- WAGNER, Jennifer K. (2020). Health, Housing, and Direct Threats During a Pandemic, *Journal of Law and the Biosciences*, V. 7., No. 1., ss. 1-15.
- World Bank Group (2020). Global Responses to COVID-19 in Slums and Cities: Practices from Around the World", GSG Urban Poverty and Housing Working Document Draft.

## **İnternet Kaynakları**

Amnesty International (2020). Affordable Housing for All: Key to Building a Resilient Post-COVID-19 World, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2020/10/affordable-housing-key-to-resilience-post-covid/> (Erişim tarihi: 28/10/2020).

European Action Coalition (2020). Manifesto for Housing Justice: Fighting the Pandemic of Capitalism and Racism, <https://housingnotprofit.org/manifesto-for-housing-justice-fighting-the-pandemic-of-capitalism-and-racism/> (Erişim tarihi: 28/10/2020).

<http://habitat.scarp.ubc.ca/habitat1conference/> (Erişim tarihi: 28/10/2020).

<https://uploads.habitat3.org/hb3/NUA-Turkish.pdf?v=2> (Erişim tarihi: 28/10/2020).

[https://covid19.who.int/?gclid=CjwKCAiAzNj9BRBDEiwAPsL0dzXsS-De6-UP-MChnpn2ZgvIs4vj98Ofel-VlZHlczfOe0kbYW1gujRoCBGAQAvD\\_BwE](https://covid19.who.int/?gclid=CjwKCAiAzNj9BRBDEiwAPsL0dzXsS-De6-UP-MChnpn2ZgvIs4vj98Ofel-VlZHlczfOe0kbYW1gujRoCBGAQAvD_BwE) (Erişim tarihi: 22/11/2020).

<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168007cf93> (Erişim tarihi: 20/10/2020).

<https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/european-committee-of-social-rights> (Erişim tarihi: 11/11/2020).

[https://www.echr.coe.int/documents/convention\\_tur.pdf](https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf) (Erişim tarihi: 11/11/2020).

<https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cescr.pdf> (Erişim tarihi: 21/10/2020).

<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx> (Erişim tarihi: 20/10/2020).

<https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=trk> (Erişim tarihi: 21/10/2020)

[https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa\\_2018.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf) (Erişim tarihi: 3/11/2020).

<https://www.un.org/en/conferences/habitat/istanbul1996> (Erişim tarihi: 2/11/2020).